



Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 7 Sayı: 29 Volume: 7 Issue: 29

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

## CUMHURİYET HALK PARTİSİ'NİN SİYASAL İKTİDAR ANLAYIŞI (1946-1950)

### THE POLITICAL POWER CONCEPT OF THE REPUBLICAN PEOPLE'S PARTY (1946-1950)

Murat KARATAŞ\*

#### Öz

Bu makale, Türkiye'de çok partili siyasal hayatın ilk evresi olan 1946-1950 yılları arasında siyasal iktidarı elinde tutan Cumhuriyet Halk Partisi'nin iktidar anlayışını konu almaktadır. Uzunca bir dönem tek başına yönetim sürdüren bu partinin, demokrasiye geçişle birlikte parlamentodaki muhalefet karşısında tavrı ve bu yeni döneme adapte çabaları irdelenmiştir. Bu bağlamda 1946 seçiminden hemen sonra başlayan iktidar-muhalefet ilişkileri, Cumhuriyet Halk Partisi açısından incelenmiş, demokratikleşme adına yaptığı uygulamalar makalenin kapsamı içerisine alınmıştır.

Çalışmanın amacı, uzunca bir süre tek parti iktidarı yaşasa da çok partili siyasal hayata geçişin ardından iktidarı kaybetmeyen Cumhuriyet Halk Partisi'nin, 1950 yılında iktidarı Demokrat Parti'ye devretmesine yol açan dört yıllık süreçteki siyasi iktidar anlayışının evrelerini ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda, kendi tarihi mirası ve ilkelerine yönelik tutumu ile tek parti uygulaması olarak eleştirilen hususların 1950 seçiminden önce ne derecede çözüldüğü ele alınmaktadır.

**Anahtar Kelimeler:** Türkiye'de Demokrasi, Türkiye'de Çok Partili Siyasal Hayata Geçiş, Cumhuriyet Halk Partisi (1946-1950).

#### Abstract

This article studies the political power concept of the Republican People's Party which held the political power between the years 1946-1950 during the first stage of the multi-party political life in Turkey. This party ruled the country single-handedly for a quite a long period; in this article, we studied the attitude of this party towards the opposition in the parliament following the transition to democracy and the party's efforts to adapt to the new period. Relations between the government and opposition starting right after the election of 1946 have been studied in this context from the viewpoint of the Republican People's Party. The practices this party did in the name of democratization have been brought within the scope of this article.

Even though the Republican People's Party held a single-party rule for quite a long period of time, it continued to govern even after the transition to the multi-party political life. The aim of this study is to find out the stages of the political power concept of this party during the four-year process which resulted with the transition of the government to the Democrat Party in the year 1950. The party's own historical heritage and its attitude towards its ideals were criticized as single-party practices. The extend of the solutions of these matters before the election of 1950 will be studied in this context.

**Keywords:** Democracy in Turkey, Transition to the multi-party political life in Turkey, Republican People's Party (1946-1950).

#### Giriş: 1946 Seçimleri ve Cumhuriyet Halk Partisi

26 Mayıs 1946 tarihinde yapılan Belediye seçimleri, tek dereceli yapılan ilk seçim olmasına rağmen Demokrat Parti (DP) ve Milli Kalkınma Partisi (MKP), henüz teşkilatlanmasını tamamlayamadığı için ancak birkaç yerde aday gösterebilmiştir.

\* Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Değiştirilmesi planlanan Seçim Yasası üzerindeki yasal düzenlemeler sürerken, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) 1947 yılında yapılması gereken genel seçimleri öne alması, ciddi bir muhalif duruşun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu açıdan 16 Haziran 1946 tarihinde DP kurucularının öne alınan seçimle ilgili yaptığı toplantı (Cumhuriyet 17.6.1946:1,3) ve arkasından yayınladığı bildiri (Akşam 19.6.1946:1,2), seçim sonrası dönemde de önemli eleştiri mevzusu olarak kalacak seçim güvenliği hususunu barındırdığı için dikkat çekicidir.<sup>1</sup> Bildiride, seçimlerin erken bir tarihe alınması kararının, her iki muhalefet partisinin yayılmasına zaman tanınmadan alındığı, bu nedenle esasında CHP'nin iktidarı kaybetmek bir yana, her ne pahasına olursa olsun ciddi bir muhalefet istemediğinin anlaşıldığı vurgulanıyordu. Henüz demokrasiye uymayan kanunların tamamen kaldırılmadığı, sadece şekli değişikliklerin yapılmakla yetinildiği, yurttaşın "rey serbestliği" sağlanmadan seçime gitme gayretinin esas tutulduğu belirtiliyordu. Bu muhalif görüşlere karşı CHP ileri gelenleri, DP'nin seçime katılma kararı vermesiyle seçimden kuşku duyan beyanatlarını bağdaştıramamış; DP'nin bu ifadelerini, halkı kendilerine acındırarak daha fazla oy toplama amaçlı bir "propaganda beyannamesi" olarak değerlendirmiştir.(Toker, 1990:117) Çok partili hayatın giriş evresindeki bu değerlendirme, her türlü mevzuun propaganda malzemesi olabileceği hususunun hazmı konusunda çekilen güçlüğün ilk emareleridir. Nitekim DP'nin bu bildirisi, yapılan seçimlerden sonra uzunca bir süre devam edecek önemli bir propaganda malzemesinin dayanağı olmuştur. Her türlü demokratik rejim tartışmasında seçim güvenliği ve oy serbestliği esas eleştiri konusu olarak kullanılmıştır.

21 Temmuz 1946 tarihinde açık oy-gizli tasnif esasına göre yapılan seçimlerde CHP 397 milletvekili ile mecliste yer almıştır. DP, henüz örgütlenemediği 15 ilde aday göstermemiş olmasına rağmen hatırı sayılır bir başarı sağlayarak 59 milletvekili ile meclise girmiştir.<sup>2</sup> Ancak DP, seçimlerde usulsüzlük yapıldığı gerekçesiyle neredeyse tüm teşkilatını alarına geçirmiş; birçok kentte seçimi protesto mitinglerine başlamıştır. Aslında bu protestoların sinyali, 20/21 Temmuz gecesi Celal Bayar'ın yayınladığı bir beyanatla verilmişti. Bayar, muhtelif yerlerdeki bazı köylerde seçim mazbataları düzenlenerek seçim yapılmış gibi kurullara gönderildiğini, DP'ye mensup temsilcilerin nezaret altına alındığını, DP'ye oy vereceklerin cezalandırılacağı propagandasının resmi ağızlardan ifade edildiğini, henüz seçimlere başlanmadan duyurmuş; bu beyanat seçimlerin yapıldığı gün basında yer almıştı.(Vatan 21.7.1946:1,3.) Ardından Milli Mücadele yıllarının önemli simâları arasında yer alan ve DP listesinden İstanbul Milletvekili aday olan Mareşal Fevzi Çakmak, "mücadele belki daha çetinleşebilir, halka tazyikler yapılabilir, fakat buna cüret edemezler, bu millete hesap vereceklerdir" diyerek bir bakıma 1946 seçimiyle kurulacak meclisin meşruiyetinin olamayacağını belirtmiştir.(Vatan 27.7.1946:1,4.) Özellikle 20 Temmuz gecesinden itibaren seçimlerde usulsüzlük yaptığı iddiaları gittikçe artmıştır. Eleştiriler, miting meydanlarında, gazete sütunlarında, köşe yazılarında ve şahsi beyanatlarda dile getirilmiştir. İktidar açısından bu iddialar, tahammül edilemez bir hâl almıştır. Bunun üzerine iki ani refleks basında yer bulmuştur. 25 Temmuz 1946 tarihinde İsmet İnönü bir beyanname yayınlamak seçimlerin başarıyla gerçekleştirildiğini söyledikten sonra, "her şeyden evvel seçim zamanının sinirli sözlerini karşılıklı bağışlayarak ve unutarak vatanda huzur, çalışma devrinin açılması ilk vazifedir" demiş; bir bakıma seçim hakkındaki tartışmaların geride bırakılması imâsında bulunmuştur. Sıkıyönetim Komutanı Korgeneral Asım Tınaztepe ise, seçimlerin büyük bir sükûnet ve emniyet havası içinde bitmiş olduğunu ve bazı gazetelerin seçim sonuçları hakkında vatandaşı şüpheye düşürücü neşriyata devam ettiğini belirtmiş; bu neşriyata karşı Sıkıyönetim Komutanlığı'nın harekete geçeceğini tebliğ etmiştir.(Vatan, 25.7.1946:1)

CHP kanadından gelen bu tebliğler, muhalefeti susturmaktan daha çok cesaretlendirmiştir. Celal Bayar, henüz seçimler yapılmadan önce, 20 Temmuz gecesi, yaptığı açıklamanın doğru çıktığını belirterek "İşte ben iddia ediyorum, hatta itham ediyorum, seçim işine

<sup>1</sup> 18 Haziran 1947 tarihli bu bildiri, 5 Mayıs 1946 tarihinde Demokrat Parti'nin Belediye seçimlerine katılıp katılmama hususunda Celal Bayar'ın izahatı ile benzer argümanları taşımaktadır.(Bkz. Cumhuriyet 6.5.1946:1,3.)

<sup>2</sup> Demokrat Parti'ye mensup iki milletvekili ile bir bağımsız aday, iki seçim çevresinden seçildiği için mecliste 3 sandalye boş kalmıştır. Bu nedenle seçimlerden sonra, 6 bağımsız milletvekilinin de yer aldığı mecliste toplam milletvekili sayısı 462'dir. Bkz.(Tuncer, 2003:362.)

*fesat karıştırılmıştır. Seçimler, milletin hakiki iradesini göstermekten uzaktır” (Şahingiray 1999:62) şeklinde tepki göstermiştir. Seçimlerde usulsüzlük yapıldığı iddiasının zoraki susturulması sağlanmışsa da bu iddialar gerçekte, hiçbir zaman yok olmamış; aksine konunun kulaktan kulağa artarak genel bir kanı halini almasına da vesile olmuştur. 1946 yılı seçimleri, usulsüzlük iddiaları ve bu iddiaların zoraki susturulması, demokrasiyi kuran bir parti olması temâsını çok daha gerilerde bırakmış; CHP’yi usulsüzlükle iktidarı yürüten bir parti konumuna düşürmüştür. Konuyla ilgili olarak dönemin aktif tanıklarından olan Toker, DP’nin 16’sı mükerrer 351 adayla seçimlere katıldığını belirttikten sonra toplamda 465 milletvekilliği için yapılan yarışta, hiçbir hile, hiçbir mazbata değişikliği, hiçbir tesir yapılmasa ve istinasız her yerde kaybetse bile CHP’nin, mecliste otomatik olarak 114 sandalyesinin olacağına işaret etmiş ve o günkü şartlarda iktidarda kalmak için 119 milletvekilliğinin yeterli olduğunu belirterek şu şekilde bir tespitte bulunmuştur: “Ama o hileler, mazbata değişiklikleri, tesirler yapıldığına göre, gerçek şudur ki, CHP ve bilhassa idare amirleri ile CHP teşkilatı, 1946 seçimlerini boşu boşuna kirlenmişlerdir.”(Toker, 1990:124)*

### **1. Sert İktidar Dönemi (25 Temmuz 1946- 12 Temmuz 1947)**

1946 seçimlerinden sonra kurulan hükümet, CHP’nin seçim sonrasında Türkiye’de demokratikleşmenin önünün açılması hususunda izleyeceği yöntemin ilk merhalesini göstermesi bakımından kayda değerdir. Nitekim 6 Ağustos 1946 tarihinde Recep Peker tarafından kurulan hükümet, muhalefetin tasvip etmediği 53 olumsuz oya rağmen işbaşı yapmıştır. Her ne kadar Türkiye’de aşırı akımların engellenmesi amacıyla tercih edilse de Peker, demokrasinin otorite kullanarak yerleşebileceği inancına sahiptir.<sup>3</sup> Peker, II. Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş dönemi politik mevzularının Türkiye ayağını oluşturan aşırı akımları engelleme paradigmasını da kullanarak muhalif her türlü görüşü engelleme siyaseti izlemiştir. İnönü tarafından Peker’in tercih edilişi, iktidar-muhalefet arasında denge kurma amacını da taşımaktadır.<sup>4</sup> Nitekim İnönü’nün, bir Cumhurbaşkanı olarak her iki partiye aynı mesafede kalacağını ilan ettiği 12 Temmuz 1947 tarihine kadar geçen süreçte yaşanan kimi olaylar, muhalefet-iktidar ilişkisini tıkanma noktasına getirmiştir. Bu sürecin ilk ayağı Peker’in başbakanlığa tayini iken ikinci ayağı Basın Yasası olmuştur. Nitekim hükümet kurulur kurulmaz, kendi binaları dışında partilerin siyasi faaliyette bulunmalarını ve toplantı düzenlemelerini yasaklayan bir kanunla basın suçları hakkında bir kanunun meclise verileceğine dair haberler basına yansımıştır.(Vatan, 8.8.1946:1) Çok geçmeden meclise ulaşan bu kanuna göre hükümet, “resmi görevlilerin şeref ve onurları hakkında kötü kanaat doğuracak ya da halkın devlet güçlerine karşı güvenini sarsacak nitelikli yayınlar” için 5 yıla kadar hapis cezası öngörmektedir. Görüşmeler esnasında Sıkıyönetim tarafından seçimde usulsüzlük yapıldığı ile ilgili haber yapan Yeni Sabah ve Gerçek adlı gazetelerin müddet belirtilmeden kapatılması ve aradan bir buçuk ay geçmesine rağmen tekrar açılmaması hakkında İstanbul Milletvekili Cihat Baban’ın sorusuna karşılık söz alan Peker, sıkıyönetimin aldığı ve uyguladığı karara hükümetin müdahale hakkının olmadığı şeklinde bir izahta bulunmuştur. Bu izah, muhalefeti tatmin etmekten uzak kalmıştır. Kendisinin 22 sene aradan sonra tekrar kürsüye geldiğini belirten DP Bağımsız Milletvekili Adnan Adıvar, “demokratik bir memleket için matbuatı susturmaktan daha tehlikeli, seçme hakkını haiz her vatandaşın gazetesini açıp objektif bir fikir edinmekten men etmek velhasıl matbuat hürriyetini tahdit etmekten daha zararlı bir hareket tasavvur edemiyorum” sözleri ile yasayı eleştirmiştir.(TBMMZC, 13.9.1946:280). Basının iktidar tarafından rahatlıkla yönlendirilebileceği gerekçesi ile DP’li milletvekilleri, aleyhte oy vermiş; fakat yasa, 20 Eylül 1946 tarihinde kanunlaşmıştır.(Vatan, 21.9.1946:1)

<sup>3</sup> Geçmişinden azade bırakılsa da, Toker’in aktardığı Peker-İnönü arasındaki güncel bir diyalog, Peker’in demokrasiyi otorite kullanarak yerleştirme görüşünün devam ettiğini göstermektedir. Peker, demokratik sistemin yerleşmesi konusunda muhalefet hakkında: “Halkı sırayla otobüse bindirmek için turnikeden geçmeye nasıl alıştırdık, sonra turnikeleri kaldırdıysak bunlara da öyle yapacağız” demiştir.(Toker, 1990:168)

<sup>4</sup> Uyar, başbakanlığa Peker’in tercih edilmesini, iktidar-muhalefet gerginleşmesinde İnönü’nün uzlaştırıcı bir lider olarak kendisini her iki partinin de üstünde olduğu havasını yaratmak istemesinde görmektedir.(Uyar, 1998:353)

Bir diğ er mesele ise, 7 Eylül 1946 tarihinde CHP Parti Grubu tarafından alınan devalüasyon kararının iktidar ve muhalefet arasında yarattığı gerilimle ortaya çıkmıştır. Aslında CHP hükümetlerinin ekonomik yetersizlikleri konusu, DP kurulduğ undan beri dile getirilen hususlar arasındadır; fakat 7 Eylül Kararları ile ithalat-ihracata uyum açısından Türk parasının değerinin düşürülmesi, muhalefeti daha da eleştirir pozisyona taşımıştır. 18 Aralık 1946 tarihindeki toplantıda söz alan Menderes'in mevcut iktisat politikasını eleştirmesi, Peker'in sert çıkışına zemin hazırlamıştır. Bu toplantıda Peker, Menderes'in şahsına yönelik olarak "her şeyi geriye çeken" "kötümser ve psikopat bir ruh"tan söz etmiştir.(TBMMZC, 18.12.1946:23-24) Bunun üzerine DP, bütün vekilleri ile meclisi terk etmiştir. Bayar ile birkaç kez görüşmelerinden sonra İnönü, kimin haklı olup kimin haksız olduğ una bakılmadan mecliste normal çalışmanın sağ lanmasını istemiş ve bunun üzerine DP, meclise geri dönmüştür.(Vatan, 27.12.1946:1; Cumhuriyet, 27.12.1946:1; Uran, 2008:337)

7 Ocak 1947 tarihinde toplanan DP'nin Birinci Büyük Kongresi, her ne kadar CHP içerisinde çıkan milletvekillerince kurulan bir parti olsa da DP'nin bir muvazene değil, iktidara aday bir parti olduğ unun tescilini sağlamıştır. Kongrede gündeme gelen bazı olaylar, parti ileri gelenlerinin mesuliyetini konu etmemek kaydıyla geçmişi kıyasıya eleştiren veya partililerin hizmetlerini ele alarak geçmişi öven bir yaklaşımın birlikte dile getirilmesine vesile olmuştur. Nitekim kongrede, "Atatürk sağ olsaydı Demokrat Parti'nin başında yer alırdı" diyenlere ilaveten "Bu memleket 23 senedir kızıl bir sultan idaresinde sevk ve idare olundu" diyenler de olmuştur.(Mete, 1947:5-6,21,24) Kongre sonunda "Hürriyet Misakı" ismiyle, Cumhurbaşkanının partiler üstü konumunun zarureti, seçim güvenliğinin sağ lanması, basın hürriyetinin olması gerektiği gibi konuları içeren bir bildiri yayınlanmış; DP'nin meclisten çekilerek sine-i millete dönebileceği vurgulanmıştır.

CHP'nin, DP Kongresi'ni ve Hürriyet Misakı'nı değerlendirişi olumsuzdur. Fakat bu olumsuz tutum, demokrasinin ilerlemesi için öne sürülen taleplerden değil; meclisin terk edilmekle tehdit edilmesinden kaynaklanmaktadır. İnönü, DP'nin bu misakla meclisi tahakküm ve tehdit altında tutmayı amaçladığını, bu nedenle meselenin, meclisin istiklal davasına dönüştüğ ünü düşünmektedir. 1939 yılından beri mecliste bulunan ve İnönü'ye yakınlığı ile bilinen Barutçu'dan öğrendiğimize göre, ilerleyen tarihlerde İnönü, eğer DP meclisi terk ederse ve meclis dışında bir hareket kendini gösterirse, derhal bastırılacağını ve elebaşlarının tutuklanarak, kitlenin masum olduğ unun ilan edileceğini söylemiştir. İnönü, Barutçu'ya bir de örnek vermiştir: "Terakkiperver ve Serbest Fırka zamanında olduğ u gibi"(Barutçu, 2001:773-797)

Muhalefet-iktidar ilişkilerinde çok daha gergin ve tehlikeli bir ortam, 1947 yılı Ocak ayının sonlarına doğru gündeme gelmiştir. Hükümet, DP'nin aşırı sol akımlarla ilişkisi olabileceğini öngörmektedir. Konunun meclise taşınmasından çok daha önce Ulus Gazetesi Başyazarı Falih Rıfkı Atay, Türkiye'de komünist tehlikesi ve bunun DP ile olan ilişkisine dair üstü kapalı bir yazı yayınlamıştır. Seçimlerden 6 gün sonraki bu yazıda Atay, son seçimlerde aslında Türkiye'nin bir rejim savaşı verdiğ ini, İçişleri Bakanlığı'nın elindeki vesikaları millete bildirdiği vakit, bunun anlaşılacağını ileri sürmüştür. Muhalefetin, bugünkü iktidarı hemen devirmek için seçime atıldıklarını belirten Atay, DP'ye "gizli ve şüpheli bütün tahrik kaynakları"nın yardım ettiğini söylemiş; fakat seçim sonrasında DP'nin mağlubiyeti ile "Moskova radyosunun" "hayal sukutuna" uğradığını dile getirmiştir.(Atay, 27.7.1946:1) Erken bir uyarı sayılabilecek Atay'ın bu yazısından sonra konu, Aralık ayında biraz daha yoğunlaşmaya başlamıştır. 16 Aralık 1946 tarihinde, sıkıyönetim tarafından iki parti ve altı gazetenin kapatılması<sup>5</sup> ile Türk basınında anti-komünist rüzgar şiddetlenmiştir. Türkiye'de demokrasinin yerleşmesini istemediği ve Batı ile olan ilişkileri zedelemeyi amaç edindiği ileri sürülen her türlü kurum, kuruluş ve şahsa yönelik bir kovuşturma süreci başlamıştır. Bu sürecin bir devamı olarak, İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, 28 Ocak 1947 tarihinde komünizme karşı yapılan tahkikatlar hakkında mecliste yaptığı konuşmada, Zekeriya Sertel ve Cami Baykurt'un Tefvik

<sup>5</sup> Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ile Türkiye Sosyalist Partisi; Ses, Nor, Or, Yarn, Dost ve Yığın Gazeteleri. (Cumhuriyet, 17.12.1946:1)

Rüştü Aras aracılığı ile Fevzi Çakmak'a yolladıkları mektubu okumuştur. Mektupta, meclis, hükümet ve Cumhurbaşkanlığı'nın gayri meşru olarak kurulduğunu izah eden kısa bir nutuktan sonra Çakmak'ın meclisten çekilerek (*bir amiral gibi bayrağınıza alarak*) meclis dışında ve halkla birlikte davayı savunması gibi radikal bir harekete ihtiyaç olduğu söylenmektedir. Sökmensüer, bu vesikayı kanıt göstererek, Türkiye'de aşırı sol akımların DP'yi etki altında bıraktığını ve meclisi terk ettirmek istediklerini ileri sürmüş, solculara alet olmadıkları için de DP'ye teşekkür etmiştir.(TBMMZC, 28.1.1947:72)

Sökmensüer'in bu konuşması, DP'nin Birinci Kongresi'nden çıkan Hürriyet Misakı'nda meclisi terk etme tehdidinde bir cevap niteliğini de taşımaktadır. Bir bakıma muhalefete meclisi terk etmenin komünist ideolojiye hizmet demek olacağına duyurulması, DP'nin seçime girmeme ya da meclisi terk etme gibi protestolarının komünizmle ilişkilendirilebileceği ikazıyla muhalefetin en önemli kozunu elinden alma amacını taşımaktadır. Nitekim dönemin önemli basın mensuplarından Nadir Nadi, olaydan iki gün sonra yazdığı "*Kızım Sana mı Söylüyorum?*" başlıklı makalesinde, Sökmensüer'in konuşmasının yeni siyasi hayata giren Fevzi Çakmak'la ilgili bölümüne dikkat çekerek, DP'nin konuşmadan ders çıkarması gerektiğini ifade etmiştir.(Nadi, 31.1.1947:1,3) Bayar da Sökmensüer'in imâsını görenlerdendir. Bayar, 9 Şubat 1947 günü, Sökmensüer'in iddialarına karşı bir beyanname yayınlamış; bu iddiaların DP'yi komünist hareketiyle alakalı göstermek, Mareşal ile partiyi birbirinden ayırmak, antidemokratik kanunları komünistlere karşı elde tutmak gerektiği fikrini beslemek ve böylece sıkıyönetimin devamını sağlamak, nihayetinde de DP meclisten çekilirse bunda komünistlik tesiri olduğunu ileri sürmek amaçlarıyla yapıldığını ilan etmiştir.(Vatan, 9.2.1947:1,3) Bayar'ın bu açıklamalarına Sökmensüer'in cevabı ise hayli ilginç olmuştur. Sökmensüer, bu vesikalari neşretmenin parti taktiği olduğunu imâ edenlerin "*bilerek veya bilmeyerek komünistlere hizmet ettiği*"ni ileri sürmüştür.(Vatan, 10.2.1947:1,3)

Komünistlik suçlaması, 1946 yılından itibaren dış politik gelişmelerle de oldukça paralel biçimde artarak gelişmiş, çok uzunca bir dönem siyasi manevra konusu olarak gündemde kalmıştır. CHP tarafından temelleri atılan bu komünistlik isnadı, kültürel, ekonomik, sosyal her türlü alana yayılsa da politik arenanın değişmez unsurlarından olması, bu isnattan DP'nin de nasibini alması ile başlamıştır. Nitekim Toker, konuyla ilgili şöyle bir tespitte bulunmuştur: "*Bu 'Moskovacılık' suçlaması demokrasi tarihimizde ilk defa, CHP militanları ve fanatikleri tarafından DP'ye karşı icad edildi*".(Toker, 1990:110) DP'nin de bu icadı kısmen de olsa kullandığı görülmektedir. Recep Peker hükümetinin iktisadi kalkınma planları ile meşgul olduğu bir sırada Bayar, kendi partisinin iktisadi buhranı engelleyecek bir program hazırladığını dile getirmiş; hükümetin iktisadi konulardaki anlayışına da atıfla "*Bolşevik prensiplerin memleketi mesud edeceğine asla inanmıyoruz*" demiştir.(Cumhuriyet, 12.3.1947:1,3) Böylece Bayar hem devletçilik politikasını Bolşevik prensiplerine benzetiyor hem de hükümeti Bolşevik prensiplere dayanmakla itham ediyordu.

Muhalefet ve iktidarı tekrar karşı karşıya getiren bir diğer konu, altı ilde ilan edilmiş olan Sıkıyönetim'in altı ay daha uzatılması hakkındaki tezkerenin meclise gelmesi ile gün yüzüne çıkmıştır. Peker, sıkıyönetimin vatandaşları baskı altında tutmak gibi bir amaçla uygulandığını iddia etmenin insafsızlık olduğunu vurgulamış; sıkıyönetimin "*harici sebepler*" nedeniyle ve "*uyanık*" olmak için gerekli olduğunu belirtmiştir. Celal Bayar ise sıkıyönetimin askeri amaçlı yönüne karşı olmadıklarını dile getirmiş; ancak uygulamada iç siyasi olaylara müdahale edilmesine, "*siyasi bir tazyik vasıtası olarak*" kullanılmasına itirazını ifade etmiştir. Bunun üzerine Peker, iç siyasi hayatta da "*bir gün belirmesi muhtemel bir tehlikeyi önlemek için*" Sıkıyönetimin harekete geçebilme yetkisi olduğunu ileri sürmüştür.(TBMMZC, 28.5.1947:249-256) DP ileri gelenlerinin kendilerine yönelik doğrudan ya da dolaylı olarak müdahalede bulunduğu konusundaki ısrarlarına rağmen Sıkıyönetim Kanunu tekrar uzatılmıştır.

İktidar-muhalefet ilişkileri açısından gergin olan havayı daha da gergin hale getirecek bir diğer gelişme Mart ayının son günlerinde yaşanmıştır. İstanbul ara seçimleri vesilesi ile 1 Nisan 1947 tarihinde yapılacak olan DP'nin İzmir mitinginden bir gün önce aynı şehirde miting düzenleyen Recep Peker, seçime katılmamakla eleştirdiği muhalefete, İstiklal Mahkemeleri

Kanunu'nun halen yürürlükte olduğunu hatırlatmıştır.(Vatan, 2.4.1947:1) Bu konuşması ile Peker, seçimlere katılmaması halinde DP'ye ciddi bir gözdağı vermeye çalışmıştır. Bunun üzerine Bayar, bir beyanname yayımlayarak, "antidemokratik kanunlar üzerinde ısrar edilirse meclisten bile çekilme zorunda kalabiliriz" demiş ve ara seçimlere katılmama kararını kamuoyuna bildirmiştir.(Tasvir, 4.4.1947:1) Bayar, Seçim Kanunu'nun değişmeden seçime girmenin manasız olduğunu Peker'in ispat ettiğini ifade etmiştir.(Vatan, 6.4.1947:1,3)

İktidar-muhalefet anlaşmazlıklarında bir orta yol bulunması için İnönü, hem iktidar hem muhalefet kanadıyla görüşme kararı almıştır. Celal Bayar ve Recep Peker'in İnönü ile görüşmeleri, 1947 yılı haziran ayının ilk haftalarında başlamıştır.(Cumhuriyet, 9.6.1947:1; Akşam, 15.6.1947:1; Vatan, 21.6.1947:1) Bu görüşmeler bir ay kadar sürdükten sonra nihayete varılacaktır; ancak tartışılan konular, kısa zaman içerisinde duyulmuştur. Görüşmeler esnasında, ileriye yönelik atılacak adımlara dair önemli haberler ve CHP içerisindeki ayrışmaya dair ilk yorumlar basına yansımıştır. CHP içerisinde Peker'e destekçi olan/olmayan ayrımının belirmeye başladığı, DP'nin ilk günden itibaren dile getirdiği şikayetlerde haklı olduğu ve bunlarla ilgili iktidar tarafından iyi adımların atılacağı; partiler arasındaki anlaşmazlıkların Cumhurbaşkanı'nun müdahalesiyle "bertaraf edilmiş olacağı kuvvetle umulduğu" gibi haberler (Cumhuriyet, 27.6.1947:1), 12 Temmuz Beyannamesi'nin habercisi iken; Peker Hükümeti'nin artık yerinde kalamayacağı (Vatan, 5.7.1947:1), CHP'de mutedillerin müfritlere galip geldiği (Vatan, 6.7.1947:1) haberleri Peker hükümetinin sona yaklaştığının belirtileri olmuştur. Yeni bir Seçim Kanunu'nun hazırlanacağı (Vatan, 1.7.1947:1), devlet ve parti reisliğinin ayrılacağı (Cumhuriyet, 30.6.1947:1), İnönü'nün siyasi gerginliğin önünü açacak bir beyanname neşredeceği (Vatan, 5.7.1947:1) haberleri de, yine 12 Temmuz Beyannamesi'nin yayın tarihinden çok daha önce basında yer almıştır.

Peker'in başbakanlığı döneminde, iktidar-muhalefet ilişkileri sert biçimde devam etmiştir. Basın Yasası, Sıkıyönetim Kanunu, 7 Eylül Kararları, muhalefetin sert eleştirilerinin kaynağı olmuş; 1947 yılının başlarından itibaren CHP'de değişen yeni bakış açısı sonrası oluşan ortam ve İzmir Mitingi, Peker iktidarının sonunu hazırlamıştır. CHP, sert iktidar dönemini 12 Temmuz Beyannamesi ile kapatarak çok partili parlamenter sistemi yerleştirme kararlılığını ispatlamış; DP ise bir muhalefet partisi olarak en sıkıntılı sürecini geride bırakmışsa da ihtilalci değil, kanun çerçevesinde bir siyasal parti olduğunun tescilini elde etmiştir.

## 2. İlimli İktidar Dönemi (12 Temmuz 1947-8 Temmuz 1948)

İnönü, 12 Temmuz 1947 tarihinde, haziran ayı başından itibaren Celal Bayar ve Recep Peker ile memleketin iç siyasi hayatı, iktidar-muhalefet ilişkileri hakkında yaptığı görüşmeleri kısaca özetleyen bir girişten sonra, karşılıklı iddiaların "düşüm halini" aldığını ve kendisinin bu düşümü çözmeye çalışacağını ifade etmiştir. Karşılıklı iddialarda mübalağa payı olsa da iktidar partisi karşısında muhalif partinin "ihtilalci bir teşekkül değil, bir kanuni siyasi partinin metodları ile çalışan muhalif parti" olduğunu ve kendisinin "devlet reisi olarak her iki partiye karşı müsavî" bulunduğunu vurgulamıştır. İnönü, düşlediği çok partili ortamı ise şu şekilde izah etmiştir:

*"Muhalefet teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır. Büyük vatandaş kütlesi ise, iktidarın şu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir."*(Cumhuriyet, 12.7.1947:1)

12 Temmuz Beyannamesi'nde iktidar-muhalefet ilişkilerinin daha yapıcı ilerlemesi gerektiğinin belirtilmesi, muhalif partiye yasal zeminde bir teşekkül olarak bakılması ve Cumhurbaşkanı'nun her iki partiye eşit mesafede kalacağını ifade edilmesi, dönemin şartlarına göre muhalefet lehine bir tavırdır<sup>6</sup>; ancak Türkiye'de çok partili hayatın ikamesinin kısmen normal şartlarda yürütüleceğinin en önemli vaadi ve belgesidir. Aynı zamanda son bir yıldır süregelen tartışmalar çerçevesinde iktidar/muhalefet konumunu ve sınırlarını çizmesi

<sup>6</sup> Eroğul, beyanname de iktidar baskısının olmadığı söylenmezken Peker'i yalanlar biçimde muhalefetin ihtilalci bir teşekkül olmadığını vurgulanmasını, DP lehine tavır olarak değerlendirmiştir.(Eroğul, 1998:59-60)

açısından kıymet taşımaktadır. Beyanname ile Türk siyasi hayatına dair kamuoyunda olumlu bir hava kendini göstermiştir. İnönü'nün muhalif partiye yönelik kapsayıcı tavrı, muhalefet ve iktidara eşit mesafede olduğunun izahı ile yeni bir süreç başlamıştır. İnönü'ye yakınlığı ile bilinen ve CHP'deki ılımlılar grubunun baş aktörü olan Nihat Erim, 12 Temmuz Beyannamesi'ne kadar geçen evreyi bir alışma devri veya "zaruri sayılması gereken bir intikal devri" olarak tanımlamış, "artık bu devir kapanmış, normal devir başlamıştır" diyerek, Türk siyasi hayatında başlayan yeni sürece dikkat çekmiştir.(Erim, 3.8.1947:1,3) Dönemin önemli tanıklarından Asım Us ise, 12 Temmuz Beyannamesi'nin neşriden itibaren CHP'nin konumunu ele almış; bu tarihe kadar "Milli Birlik Teşekkülü" olan Halk Partisi'nin, artık "sadece iktisadi ve siyasi hedefler güden bir teşekkül" haline dönüştüğünü ifade etmiştir.(Us, 1996:713-714) Barutçu'nun 12 Temmuz Beyannamesi ile ilgili görüşü ve değerlendirmesi biraz daha farklıdır. Barutçu, beyannamenin neşri hakkında İnönü'nün "Hürriyet silahını DP'nin elinden almalyız" dediğini aktarmaktadır.(Barutçu, 2001:830)

12 Temmuz Beyannamesi'nin ardından oluşan yeni ortama, her iki partinin de uyum süreci sancılı geçmiştir. Her ne kadar her iki partide de beyannameye olumlu bakanlar çoğunlukta olsa da hem DP hem CHP müfrit-ılımlı ayrışması yaşamıştır. CHP müfritleri, beyanname ile CHP'nin DP'ye teslim edildiğini ileri sürerken; DP müfritleri, beyannameyi DP'nin İnönü'ye terk edilmesi biçiminde yorumlamışlardır.(Toker, 1990:218) Bu ayrımın iktidar açısından ilk önemli yansıması 9 Eylül 1947 tarihinde Recep Peker'in istifası ve ertesi gün daha ılımlı Hasan Saka'nın Başbakan olması iken<sup>7</sup>; DP açısından 10 Mayıs 1948'de Müstakil Demokratlar Grubu ve 20 Temmuz 1948 tarihinde Millet Partisi'nin kurulmasına giden süreç olmuştur.

İlimli iktidar politikalarının ilk uygulama sinyalleri, bizzat İnönü tarafından verilmiştir. 12 Eylül 1947 tarihinde yurt gezisine çıkan İnönü, DP Milletvekili Nuri Özsan'ı da beraberinde götürmüştür. 15 Eylül'de Erzurum'da DP merkezini de ziyaret ederek, DP'li arkadaşlara başarılar dilediğini ifade etmiştir.(Vatan, 16.9.1947:1,2) 17 Eylül'de Kars'ta bütün idari amirlerin her iki partiye karşı eşit şekilde vazife yapmak mecburiyetinde oldukları konusunda kesin talimat vermiştir.(Vatan, 18.9.1947:1) İnönü'nün Erzurum ve Kars açıklamalarına karşılık olarak Trabzon DP Şubesi, "Patiler üstünde yer alan devlet başkanı Sayın İnönü'yü" karşılamışlardır.(Vatan, 21.9.1947:1) 26 Eylül 1947 tarihinde Ankara'ya dönüşünde ise İnönü, DP milletvekilleri tarafından karşılanmıştır.(Vatan, 27.9.1947:1) DP'li milletvekilleri her ne kadar yeni kurulan hükümetin programını, özellikle iktisadi açıdan eleştirmişlerse de Saka, iyi niyet jesti yaparak hükümet programının bir nüshasını DP grubuna vermiştir. Çok geçmeden de muhalefetin şikâyetleri arasında yer alan kimi konular üzerinde iyileştirmeler yapacağını açıklamıştır. İdari amirlerin CHP lehindeki uygulamaları karşısında, tahkikat yaparak ceza verileceğini ilan etmiştir.(Vatan, 29.9.1947:1) Parti program ve tüzüğü'nün 12 Temmuz Beyannamesi'ne göre düzenleneceği haberleri, erken tarihlerde basında yer bulmuştur.(Cumhuriyet, 19.10.1947:1; Tasvir, 19.10.1947:1) Bu ortamda toplanan CHP'nin Yedinci Büyük Kongresi'nde (13 Kasım-4 Aralık 1947), muhalefetin itirazlarını dikkate alan ve 12 Temmuz Beyannamesi'ne uygun önemli kararlar alınmıştır. Cumhurbaşkanı İnönü, partinin fahri başkanı sayılmış ve Parti Başkan Vekilliği oluşturulmuştur. Devletçilik politikalarının özel sektörün önünü açmak amaçlı uygulanması, laiklik anlayışının yumuşatılması gibi liberal kararların yanı sıra halkevlerinin her iki partiyi de kucaklayan bir kuruma dönüştürülmesi ilke kararları alınmıştır.

İlimli iktidar döneminin başka bir yansıması, 21 yıldır başyazarlığını yaptığı Ulus Gazetesi'nden Falih Rıfkı Atay'ın istifası olmuştur. Bu istifa, hem CHP içerisindeki ılımlılar hem de DP mensupları tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.(Vatan, 5.11.1947:1,3) 22 Aralık 1947'de ise Peker hükümeti döneminde sert eleştirilere konu olan Sıkıyönetim idaresi, 7 yıl bir ay devamdan sonra, kaldırılmıştır.(Tasvir, 23.12.1947:1) Kısa süre sonra muhalefetin itirazlarına konu olan Seçim Kanunu ele alınmıştır. Saka Hükümeti, kanuna dair düzenleme yapılması için

<sup>7</sup> Giritlioğlu, Saka'yı "uysal tabiatlı ve temkinli bir insan" olarak tasvir etmektedir.(Giritlioğlu, 1965:206)

hazırladığı teklifi CHP Meclis Grubu'na sunmuştur.(Akşam, 13.1.1948:1) CHP Meclis Grubu, 14 Ocak 1948 tarihinde konuyu ele alarak diğer antidemokratik kanunlarla birlikte Seçim Yasası'nda da değişiklik yapılması gerektiği konusunda karar vermiştir.(Cumhuriyet, 15.1.1948:1) 33 milletvekilinin aleyhte oy vermesine rağmen teklif kabul edilmiş ve çalışmalara başlanmıştır. Ancak bu çalışmaların sadece Seçim Kanunu ile alakalı olmayıp yine eleştiri mevzuu olan Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu, Orman Toprak ve Muhakemat Kanunlarını da içerdiği duyurulmuştur.(Akşam, 14.1.1948:1) Nitekim, Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun, şehirdeki en büyük mülkiye amirinin bir ferdi, hiçbir mahkeme kararı olmadan tutuklamak ya da nezaret altına alma serbestliği tanıyan 18. maddesi, 20 Şubat 1948'de kaldırılmıştır.(Akşam, 21.2.1948:1,2) 6 Mart 1948 tarihinde İçişleri Bakanı Münir Hüsrev Göle, Seçim Kanunu'nun hazırlanmış olduğunu; birkaç güne kadar Bakanlar Kurulu'nda görüşüleceğini açıklamıştır.(Akşam, 7.3.1948:1)

29 Aralık 1947 Hamdullah Suphi'nin fikir ayrılıklarına sahip olduğu gerekçesiyle CHP'den istifa etmesi, (Vatan, 30.12.1947:1; Tasvir, 31.12.1947:1,3) yeni bir istifa dalgasının yaşanabileceği ihtimalini doğurmasına rağmen partide ciddi bölünmeler olmamış; parti büyük oranda 12 Temmuz Beyannamesi ile başlayan siyasetteki ılımlı havayı sürdürmeye devam etmiştir. Ancak 12 Temmuz Beyannamesi'nin oluşturduğu ılımlı siyaset, DP içerisinde ayrılmaya neden olmuştur. 1948 yılı ile birlikte parti içerisinde, DP'yi bir muvazaa partisi olarak gören CHP ile işbirliği yapmasını eleştiren gruplar, kendilerine hareket sahası açmaya başlamışlardır. Menderes, 16 Şubat 1948 tarihinde İzmir parti teşkilatındaki konuşmasında 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra mücadelenin gevşetilmediğini, sadece şeklinin ve mahiyetinin değiştiğini izah etse de(Akşam, 17.2.1948:1), DP içerisindeki bu ayrılıklar, önce 10 Mayıs 1948'de Müstakil Demokratlar Grubu'nun kurulması sonra da 20 Temmuz 1948 tarihinde büyük oranda DP'nin müfrit kesimi arasında bulunan ve içerisinde Yusuf Hikmet Bayur, Osman Bölükbaşı, Kenan Öner, Osman Nuri Köni, Mustafa Kentli ve Sadık Aldoğan gibi isimleri barındıran grubun Fevzi Çakmak fahri başkanlığında Millet Partisi'ni kurmasıyla sonuçlanmıştır.

Kendisi de kısa bir süre önce ılımlı-müfrit problemleri ile meşgul olması bakımından temkinli davranmayı yeğleyen CHP, bu süreçte DP ile olan ilişkilerini ılımlı havada sürdürmeye gayret göstermiştir. Artık daha sık yurt gezilerine çıkan İnönü, hem halkla temas ediyor hem de partiler üstü konumda olduğunu gösterecek faaliyetlerde bulunuyordu. Benzer bir şekilde Hilmi Uran da demokratik ilerlemenin sağlanması için yapılacak kanun değişikliklerini yurt gezilerinde izah ediyordu. Her ikisi de buldukları vilayette DP teşkilatı tarafından da karşılanıyorlardı.(Uran, 2008:397)

CHP'nin Seçim Kanunu üzerindeki çalışmaları sürerken DP'nin CHP ile anlaşmazlığa düştüğü bir konu gündeme gelmiştir. Bayar, Ordu'da yaptığı konuşmada, CHP'nin seçimler üzerinde adli makamların değil; idari makamların yetkilendirilmesi isteğine karşı çıkmıştır. CHP, seçim usulsüzlüklerini adli kurumların ele almasının hakimleri siyasete karıştırmak olduğunu ileri sürse de Bayar, adli teminatın bağımsız yargıçlarla sağlanmadıkça DP'nin ara seçimlere katılmayacağını duyurmuştur.(Akşam, 30.4.1948:1) Seçim Kanunu hakkında meclis görüşmeleri yaklaştıkça DP teşkilatı, hararetli bir çalışma ile mitinglere başlamıştır. 9 Mayıs 1948 tarihli Eskişehir mitinginde (Akşam, 10.5.1948:1), 16 Mayıs 1948'de İstanbul ve İzmir mitinginde (Cumhuriyet, 17.5.1948:1,2), 23 Mayıs 1948'de Bursa ve Adana mitinglerinde (Akşam, 24.5.1948:1), 30 Mayıs 1948'de Ankara mitinginde (Yeni Sabah, 31.5.1948:1), 6 Haziran 1948'de Samsun, Kastamonu, Kandıra mitinglerinde (Akşam, 7.6.1948:1) seçimlerde adli teminat sağlanmazsa DP'nin seçimlere girmeyeceği dile getirilmiştir. CHP, DP'nin mitinglerini eleştirmiş, Seçim Kanunu'ndan da geri adım atılmayacağını ilan etmiştir.(Akşam, 10.6.1948:2) Seçim Kanunu, 12 Haziran 1948 tarihinde CHP Meclis Grubu'nda tespit edilen esaslara sadık kalınarak, İçişleri Komisyonu'nca aynen kabul edilmiştir.(Akşam, 13.6.1948:1)

DP'nin mitingleri devam ederken II. Hasan Saka Hükümeti'nin 9 Haziran 1948 tarihinde yeniden teşkili öncesinde İnönü'nün, Bayar'la görüşerek hükümet hakkındaki görüşlerini alması, demokratik ilerlemenin genişletileceği ve Basın Kanunu'nda değişiklik



yapılacağı yönündeki açıklamaları (Akşam, 15.6.1948:1) ve yeni kabine programının DP'ye verilmesi (Akşam, 17.6.1948:1) iktidar-muhalefet ilişkilerinde yaşanan anlaşmazlıklara rağmen ılımlı iktidar döneminin olumlu adımlarıdır. Yalnız DP ileri gelenlerinin, yurt genelinde yaptığı mitinglerde, adli teminat sağlanmazsa seçimlere girmeyeceklerini açıklamaları iktidarın muhalefete bakışını olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuz ortamda Seçim Kanunu meclise gelmiştir. Uzun tartışmalar sonrasında DP'nin seçimlerde adli teminatın sağlanması isteği yerine, belediye makamlarınca denetlenmesini öngören idari teminat kabul edilmiş; kanun, 8 Temmuz 1948 tarihinde yasallaşmıştır.<sup>8</sup> DP'ye mensup milletvekilleri, protesto amacıyla, birinci celsesinden sonra meclisi terk etmişlerdir.

12 Temmuz Beyannamesi ile başlayan siyasetteki ılımlı hava, 8 Temmuz 1948 tarihinde yasalanan Seçim Kanunu'nda DP'nin istediği adli teminatın sağlanamaması ve ardından DP'nin ara seçimlere katılmama kararı vermesi ile bozulmuştur. Nitekim DP, kendi içinde de ılımlı-müfrit ayrışmasının sancılarını çekerken CHP'nin Seçim Kanunu'ndaki bu tutumu, DP tarafından samimiyetsizlik olarak algılanmıştır. CHP ise, demokrasinin ilerlenmesi konusunda tek taraflı çaba harcadığı görüşündedir. DP'nin talep ettiği kapalı oy/açık tasnif usulünü kabul etmesine rağmen hakimleri siyasete karıştırmamak iddiasıyla idari teminatı getirmesi, muhalefeti bir anda sertleştirmiştir. CHP'ye göre DP, iktidarın attığı olumlu adımları görmemektedir.

CHP'nin 1950 seçimlerine kadar devam edecek olan hürriyet silahını DP'nin elinden almak amaçlı siyasi tutumun başlangıç noktasının, 12 Temmuz Beyannamesi ile başladığı ileri sürülebilir. Nitekim bu tarihten itibaren başlayan CHP iktidarlarının ılımlı politikaları, demokrasi/hürriyet meşalesini DP'nin elinden almak için birçok gayrete sahne olacaktır. Ancak CHP açısından hürriyet meşalesinin sahipliği, ılımlı siyasal ortamda mümkün görünmemektedir. DP'nin II. Büyük Kongresi'nde iktidarı seçimlere katılmama ile tehdit etmesi, CHP'nin hürriyet meşalesini tek başına sahiplenmesi hissini daha sert biçimde siyasi arenaya taşınması için bir fırsat doğurmuştur. 1950 seçimlerine kadar geçen süreç boyunca CHP'nin bütün uygulamaları, meclisteki ve meydanlardaki söylev, demeç ve mitinglerin ana temaları, bu derin histen kaynaklanacaktır. Bu bakımdan 12 Temmuz 1947'den itibaren başlayan ılımlı iktidar dönemi, burada bitmiştir ve 1950 genel seçimlerine kadar sürecek yeni bir dönem açılmıştır; ki bu dönem, CHP açısından Vaatkâr İktidar Dönemi olarak adlandırılabilir.

### 3. Vaatkâr İktidar Dönemi ve 1950 Seçimleri (8 Temmuz 1948-14 Mayıs 1950)

Seçim Kanunu'nun kabulünden sonra Celal Bayar, DP'nin yapılacak ilk seçimlere (Cumhuriyet, 10.7.1948:1), ardından toplanan parti idare kurulunda ise ara seçimlere girilmeyeceği kararını açıklamıştır.(Cumhuriyet, 17.7.1948:1) Bir beyanname ile de millete, DP'nin seçimlerde adli teminat sağlanmaması durumunda seçimlere katılmama kararını izah etmiştir.(Cumhuriyet, 19.7.1948:1) CHP tarafından seçimlerin adil yapılacağına dair verilen şahsi teminatlar da (Cumhuriyet, 5.8.1948:1) reddedilerek, yurt genelinde yapılan mitinglerde seçim ve hükümet protesto edilmiştir. Mitinglerde özellikle vergi eşitsizliğinden ve Saka Hükümeti'nin ekonomik tedbirlerinin yetersizliğinden şikayet edilmiş; derhal genel seçimlere gidilmesi gerektiği dile getirilmiştir. İktidarı genel seçimlere zorlamak için, ara seçimlere vatandaşların katılmamasını isteyen bir beyanname dahi neşredilmiştir.(Cumhuriyet, 10.10.1948:1,3)

17 Ekim 1948 tarihinde yapılan seçimlere MP ve DP'den yoksun ve tek başına giren CHP, ara seçim yapılan 13 vilayette de seçimlerin galibi olmuştur. Seçimlerin ertesi günü Manisa Milletvekili Muammer Alakant, DP'ye geçmek üzere CHP'den istifa etmiştir. Alakant, yayınladığı istifanamesinde "*Halk Partisi'nin demokrasi icaplarına intibak etmediğine kanaat getirdim*" demiştir.(Cumhuriyet, 19.10.1948:1) Alakant, seçim vilayeti olan Manisa'da halkın büyük bölümünün DP'ye geçtiğini, kendisinin CHP'nin değil, milletin vekili olduğunu

<sup>8</sup> Tartışmalar için bkz.(TBMZC, 2-8.7.1948:590-632,635-704,707-752.)

söylemiş ve CHP'nin derhal genel seçimlere gitmesi gerektiğini dile getirmiştir.(Cumhuriyet, 7.11.1948:1,3) 15 Aralık 1948 tarihinde ise Afyonkarahisar Milletvekili Kemal Özçoban, "hırsızlıkla iktidarda kalmak için millet iradesiyle oynamak" sözleri ile hükümeti ve CHP'yi itham ettiği için 3 birleşim katılmamak cezası ile meclisten çıkarılmıştır. Savunmasında, seçim günlerinde yaşadığı olayları anlatan Özçoban, sözlerini geri almamış, hilelere şahitliğini dile getirerek "Nasil olur da İktidar Partisi meşrudur, diyebilirim?" demiştir.(TBMMZC, 15.12.1948:113-115) 25 Ocak 1949 tarihinde CHP'den bir istifa daha olmuştur. Meclis konuşmasında Erzincan Milletvekili Behçet Kemal Çağlar, CHP'nin demokratikleşme adına samimiyetsizliğinden bahsetmiş; kendisinin parti programındaki ana fikrin, ileri prensiplerin kurtarıcı olduğuna iman ettiğini; ancak son yıllarda partinin ana unsurlarına verilen tavizlerden şikâyetçi olduğunu dile getirmiştir.(TBMMZC, 25.1.1949:172-175) Çağlar'ın istifası, CHP'nin son yıllarda temel prensiplerinden ayrıldığı için "Kemalist Partisi" adıyla yeni bir Atatürkçü Parti kurabileceği söylentilerinin çıkmasına neden olmuştur.(Cumhuriyet, 26.1.1949: 1,3)

Seçim ve seçim sonrasının eleştirisel havası devam ederken Hasan Saka hükümeti, özellikle iktisadi tedbirler almadığı gerekçesiyle güven kaybına uğramaktadır. Saka Hükümeti'nin artık görevini tamamladığı düşünülmekte; yeni bir kabine kurması için Hilmi Uran, Necmettin Sadak, Fuat Sirmen ve Nurullah Sümer gibi önemli şahıslara Başbakanlık için teklif götürülmektedir.(Eroğul, 1998:72; Hilmi Uran, 2008:422-423.) Nitekim teklifi kabul eden Şemsettin Günaltay, 16 Ocak 1949 tarihinde kabinesini kurmuştur. Ankara Üniversitesi'nde tarih profesörü olan Günaltay dindar, fakat dengeli ve ılımlı bir kişi olarak bilinmektedir.(Ahmad, 1976:51) Günaltay, hükümet programını okuduğu meclis toplantısında, demokratik rejimin gerektirdiği adımların kararlılıkla atılacağını, 1950 seçimlerinin hiçbir vatandaşın yüreğinde şüphe bırakmayacak bir teminata yapılması için bütün tedbirlerin alınacağını ifade etmiştir.(TBMMZC, 24.1.1949:168) İktidar-muhalefet ilişkileri açısından kısmen balayının yaşandığı bu dönemde, Cumhuriyet'in ilk yıllarına dayanmasına rağmen halen yürürlükte kalan ve bazen iktidarın muhalefeti korkutmak amaçlı koz olarak kullandığı için eleştirilen İstiklal Mahkemeleri Kanunu, meclise taşınmıştır. Yaklaşık bir yıl evvel, İstanbul Milletvekili Adnan Adıvar ve Cihad Baban'ın İstiklal mahkemeleri hakkındaki kanunun kaldırılması için TBMM'ye kanun teklifinde bulunmuşlardı.(Akşam, 8.6.1948:2) 28 Nisan 1949 tarihinde, leh ve aleyhinde söz alan hiçbir vekil olmaksızın, bu kanun yürürlükten kaldırılmıştır.(TBMMZC, 28.4.1949:720)

DP'nin 1949 yılı Haziran ayında yapılacak olan genel kongresine kadar iktidar-muhalefet ilişkileri, olumlu bir seyirde devam etmiştir. Özellikle dış politika ile sağ ve sol aşırı akımlar konusunda tam bir görüş birliği sağlanması önemli gelişmelerdir. Bu süreçte DP'nin sert bir muhalefet izleyememesinin en etkili nedeni, parti içerisinde kimi bölünmelerin baş göstermiş olmasıdır. DP'nin kongresinden önce iyice belirginleşen görüş farklılıkları, 10 Mayıs 1948 tarihinde Müstakil Demokratlar Grubu'nun kurulması ile su yüzüne çıkmıştı. Özellikle Kütahya Milletvekili Ahmet Tahtakılıç ve Afyon Milletvekili Hasan Dinçer önderliğinde faaliyet gösteren bu grup, kongre öncesinde, DP'nin CHP ile işbirliği içerisinde olduğunu iddia eden 71 sayfalık bir de broşür neşretmişti.<sup>9</sup> Bu ortamda, toplanan Demokrat Parti'nin İkinci Büyük Kongresi (20-25 Haziran 1949), CHP'nin bu sefer şiddetle karşı çıkacağı bir karar almıştır. Kongrede, 1950 yılında yapılacak genel seçimlerde adli teminat sağlanmazsa partinin seçimlere katılmayarak meclisten çekilmesi fikri tekrar kabul edilmiştir.(Akşam, 25.6.1949:1) Kongredeki konuşmasında Bayar, laiklik, dış politika ve aşırı sağ-sol cereyanlar konusunda CHP yetkilileri ile paralel açıklamalar yapmışsa da 12 Temmuz Beyannamesi'nin kabul ile DP'nin ihtilal yolunu seçmeyerek kanunlar çerçevesinde mücadeleye başladıklarını, meclisten çekilmeyerek çok partili hayatın devamını sağladıklarını dile getirmiştir.(Akşam, 26.6.1949:1,7) Kongrenin son günü Milli Teminat Misakı ismiyle yayınlanan bildiriye, 1946 seçiminde yapılan haksızlıkların yeni yapılacak seçimde de yapılması durumunda, CHP'nin "millet husumetine maruz kalmak gibi ağır ve tarihi bir mesuliyet mahkûm olacaklarını" ilan etmiştir.(Zafer, 26.6.1949:1,6; Yeni Sabah, 26.6.1949:1,2) Muhalefetin seçime katılmama tehdidi, şimdye kadar bir çok kez dile

<sup>9</sup> Broşür için bkz. Müstakil Demokratlar Grubu, (20.6.1949).

getirilmişse de CHP, artık kesin bir yol ayrılığına karar vermiştir. CHP, Celal Bayar'ın bu bildiri ile vatandaşları kanun aleyhine isyana teşvik ettiğini düşünmektedir.(Akşam, 27.6.1949:1) Hükümet yayınladığı bir beyanname ile "*Milli Husumet Andı*" ismiyle adlandırılabilir bu bildirinin, vatandaşları korku ve baskı altında tutmayı amaçladığını, memurları tehdit ettiğini ve bu yönleriyle hukuk devleti anlayışına aykırı düştüğünü dile getirmiştir.(Akşam, 26.6.1949:1,2) Hükümet mensupları içerisinde demokratik gelişmeyi engelleyecek ve hürriyetleri sınırlandıracak bir tek bakanın dahi olmadığı vurgulanarak, muhalefetin tavrı ne olursa olsun CHP'nin demokrasinin önünü açmak için muhalefete rağmen kararlı olduğu ilan edilmiştir.(Akşam, 29.6.1949:1,2) Bayar ise parti kongresinde alınan kararın "*21 Temmuz metotlarının tatbikine kalkışıldığı takdirde hasıl olacak ciddi vaziyeti bir defa daha hatırlatarak ve mesuliyetine de iştirak ederek iktidarı yanlış yoldan çevirmek*" amaçlı olduğunu dile getirmiştir.(Zafer, 29.6.1949:1,6) Bayar, "*Milli Husumet Andı*" isminin ortalığı karıştırmak amacıyla iktidar partisi tarafından icat olunduğunu düşünmektedir. Bayar'a göre DP, kurulduğundan beri huzur politikasına bağlı kalmıştır.(Karpat: 1996:198) Hükümet, Bayar'ın sözlerine bir cevap vermese de hükümet-muhalefet arası ilişkiler DP'nin İkinci Kongresi'nden sonra ciddi biçimde bozulmuştur. 1946 seçimlerinin üçüncü yıldönümü, iki parti arasındaki anlayış farkını ortaya koymuştur. CHP, Beyoğlu'nda yaptığı toplantıda 21 Temmuz'u "*milli iradenin serbestçe tecelli ettiği gün*" olarak değerlendirirken; DP, Çemberlitaş'ta "*kara bir gün*" olarak vasıflandırmıştır.(Akşam, 22.7.1949:1)

Bu arada İzmir ve civarında seyahatte bulunan İnönü, kanun dışına çıkmaya çalışan siyasi cereyanların kanun içinde tutulacağına dair teminatlar vermekte; demokratik ilerlemenin sürdürüleceğine dair açıklamalar yapmaktadır. Menemen'deki konuşmasında İnönü, seçimin hiçbir şekilde zorla kazanılamayacağını dile getirmiştir. İktidar için "*zorla iktidarda kalmak*", muhalefet için "*zorla iktidara gelmek*" düsturlarının Türk demokrasisinde asla yer bulamayacağını; seçim güvenliği için hükümetin gerekli önlemleri alacağını ifade etmiştir.(Akşam, 15.8.1949:1,2) İnönü'nün çizdiği siyasi rotaya paralel olarak bütün parti teşkilatı, DP'nin II. Kongresi'nden sonra seçim yolsuzluklarını dile getiren muhalefete karşı, seçimlerin mesuliyetinden kendini arındırmak yolunu tutarak, demokrasinin Türkiye'de geliştirileceği vaatleriyle hürriyetin kurucusu rolünü üstlenmiştir. Başbakan Günaltay, Erzurum'da yaptığı konuşmasında, Bayar'ın başbakanlığı döneminde balayı yaşadığını, istediği gazeteyi sebep göstermeksizin kapattığını; fakat kendisinin hürriyet usullerinde ısrarcı kalarak memlekette demokrasinin yerleşmesi için her türlü görüşe tahammül ettiğini açıklamıştır.(Akşam, 4.9.1949:1,2) Başbakan Yardımcısı Nihat Erim, 1950 seçimlerinin her yönü ile adil ve hür olacağını, seçimleri CHP kaybederse de "*efendice bir muhalefet*" yapacağını dile getirmiştir.(Akşam, 18.9.1949:1,2)

1949 yılının ortalarından itibaren muhalefet ve iktidar için seçim atmosferi oldukça sıcaklaşmıştır. "*Hürriyetin kurucusu*" misyonunun üstlenilmesiyle birlikte CHP'de ciddi bir propaganda süreci başlamıştır. Şemsettin Günaltay, kabinesini kurmasının üzerinden iki hafta geçmeden, 28 Ocak 1949 tarihinde, DP merkezine giderek muhalefetin talepleri hakkında bilgi almıştır. Bu taleplerin ön bilgisi ile 10 Şubat 1949'da başkanlığını Nihat Erim'in üstlendiği bir komisyon, Seçim Kanunu ve Basın Kanunu değişikliği üzerinde çalışmak için kurulmuştur.(Akşam, 11.2.1949:1,2) 10 Mart'ta da komisyon tarafından hazırlanan Seçim Kanunu Tasarısı, Bakanlar Kurulu'na sunulmuştur.(Akşam, 30.3.1949:1) Nisan ayının sonlarına doğru toplanan parti divanında, Nihat Erim'in yaptığı açıklamalarda ve Şemsettin Günaltay'ın Celal Bayar ile görüşmelerinin sonuçlarını aktardığı beyanatlarda Seçim Kanunu'nun adli teminatla bağlanacağı ve seçim hürriyetinin tam olarak sağlanacağı yönündeki ifadeler, yaz ayları boyunca devam etmiştir. Nitekim kanun üzerindeki çalışmalar devam etmiş, seçim kurullarında yargıçların sorumlu olacağı, gizli oy ve açık tasnif usulünün kabul edileceği kısa zamanda kamuoyuna duyurulmuştur.(Cumhuriyet, 12.8.1949:1) Eylül ayında Yargıtay Başkanı Halil Özyörük ve Faik Yörükoğlu, Danıştay'dan Cudi Özal ve Vecihi Tönük, Ankara Üniversitesi'nden Prof. Bülent Nuri Esen, İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Hüseyin Naili Kubalı ve Prof. Recai Okandan, Ankara Barosundan Saim Dora, İstanbul Barosundan Ekrem Korkut, İzmir barosundan Hulusi Selek'ten oluşan heyet, seçim tasarısı üzerinde çalışmaya

başlamıştır.(Cumhuriyet, 20.9.1949:1) Kurul, kendi çalışmalarını yürütürken aynı zamanda mevcut partilerin görüşlerini de almak için dilekçe ile parti başkanlıklarına başvuruda bulunmuştur.<sup>10</sup> Bayar'ın cevabı miting meydanından olmuştur. Bayar, adli teminat meselesini kendi partilerinin öne sürdüğü bir konu olduğunu, tasarı hazırlamak için oluşturulan kurulun önce kendi bağımsızlığını ilan etmesi gerektiğini dile getirmiştir.(Zafer, 26.9.1949:1,6) Heyet üyesi Prof. Hüseyin Naili Kubalı, heyette bulunan şahısların tarafgir olduğunu ve Türk milletine karşı aldıkları mesuliyeti yerine getirmediğini ilanla heyetten istifa etmiştir.(Zafer, 29.9.1949:1,6) Ertesi gün heyetin diğer üyeleri, basına verdiği beyanatta, Kubalı'nın şahsi bir tartışma nedeniyle istifa ettiği duyurulmuşsa da (Akşam, 30.9.1949:1,2) DP, tasarı hakkında kendi önerilerini komisyona sunmadan evvel, kurulun tarafgirliği konusunda Kubalı'yı dinleme kararı vermiştir. Kurula 6 maddelik bir şart sunan DP, seçimlere büyük vatandaş kitlesinin katılımının sağlanması, seçim hile imkanlarının zorlaştırılması için seçim idaresinin tarafsızlığından şüphe edilmeyecek organlara verilmesi, yapılacak yolsuzlukların vatandaşların talebiyle düzeltilmesi, yolsuzluk yapanlara bizzat vatandaş tarafından dava açılabilmesi, oy gizliliği hariç seçim muamelelerinin hepsinin aleni ve açık olması ilkelerini öne sürmüştür.(Zafer, 12.10.1949:1,4)

Seçim Kanunu hakkındaki dilekler, İnönü'nün 1949 yılı meclis açılış nutkuna da konu olmuştur. İnönü, "seçimde hile olmadığı inancı yerleştirilmelidir. Bunun için seçim kanununda ne kadar tedbir alınsa yerindedir" diyerek bu beyannamenin "tek taraflı borç senedi" olmadığı, muhalefetin de beyannameye uygun davranması gerektiğini söylemiştir.(TBMMZC, 1.12.1949:4,9) İnönü'den sonra söz almak isteyen Eskişehir Milletvekili Ahmet Oğuz'a söz verilmemesi ile, İnönü'nün parti-devlet başkanlığı meselesi tekrar gündeme gelmiştir. Konu hakkında Akhisar'da konuşan Bayar, Cumhurbaşkanı'nın hukuken CHP'nin başkanı olduğunu söyleyerek tarafsız kalmasının imkânsızlığına dikkat çekmiştir.(Zafer, 5.11.1949:1,6) Aralık ayının başlarından itibaren tasarı üzerindeki görüşmeler yoğunlaşmıştır. Bu arada 6 Aralık 1949'da Başbakan Günaltay'ın başkanlığında toplanan CHP Meclis Grubu, seçimlerin yargı güvencesine bağlanmasını kabul etmiştir.(Akşam, 7.12.1949:1) Halil Özyörük'ün reislik ettiği 11 kişilik ilim heyetinin hazırladığı taslağa ilk ciddi eleştiri, MP'ye mensup Hasan Dinçer'den gelmiştir. Dinçer, nisbi temsil usulünün kabul edilmeyişinin antidemokratik bir tutum olduğunu ifade etmiştir.(Akşam, 10.1.1950:1) 7 Şubat 1950 tarihinde tasarı mecliste tartışılmaya başlamıştır. Özellikle MP'ye mensup milletvekilleri tasarıyı antidemokratik esaslar barındırdığı için eleştirmiştir. Ahmet Tahtakılıç, kanun tasarısında yer alan ekseriyet sistemi kabul edilirse, çeşitli fikirlerin parlamentoda temsil edilemeyeceği, çoğunluğun tahakküm edeceği ve milli iradenin zedeleneceği görüşünü dile getirmiştir.(TBMMZC, 7.2.1950:168) Nihayet 16 Şubat 1950 tarihinde Yeni Seçim Kanunu mecliste onaylanmıştır. Tek dereceli, genel, eşit ve gizli oy, açık tasnif, çoğunluk seçim sistemi ve adli teminat sağlanmıştır. Millet Partisi'nin nisbî seçim usulünün benimsenmediği gerekçesiyle 10 aleyhte oyuna rağmen yasa, 341 oyla kabul edilmiştir.(Akşam, 17.2.1950:1) Özellikle MP'nin istemesine rağmen nispi seçim usulünün konmaması, kim fazla oy aldı ise o parti mensuplarının meclise girmesi usulü, CHP tarafından kabul edilmemiştir.

Yeni Seçim Kanunu'nun kabulü ile CHP, demokratikleşme adına üzerindeki sorumluluğu yerine getirdiğini düşünmektedir. 1946 seçiminin yol açtığı propagandanın, adil bir seçimle yok olacağını öngörmektedir. Ancak, özellikle MP mensupları tarafından savunulan "nispi temsil usulü"nü tercih edilmemesi, CHP'nin seçimde ekseriyet kazanacağı öngörüsünden kaynaklanmaktadır. Bilindiği üzere bu öngörü, gerçekleşmeyecektir. DP, %53,59'luk oy oranı ile 408 milletvekili çıkarırken CHP % 39,98'lik oy oranı ile 69 milletvekili çıkarabilmiştir.(Turan, 1999: 278) Bir bakıma hakimiyetini tasfiye edecek Seçim Kanunu'nu CHP'nin kendisi hazırlamıştır.(Aydemir, 1967:473) Başar'ın deyimıyla iktidar, 1950 seçimlerinde çoğunluğu sağlayamayarak "kendi kazdığı kuyuya düşmüştür" (Başar, 2007:144)

<sup>10</sup> Millet Partisi ve Demokrat Parti'nin cevabı ve görüşü için bkz.(Tuncer, 2010:70-71,75-76)

Bir diğ er konu ise, 1932 yılında birer kültür kurumları olarak açılan halkevlerinin, çok partili hayata geçişle birlikte, yeni şartlara adapte edilmesi hususudur. 12 Temmuz Beyanamesi'nden kısa bir süre sonra yaptığı yurt gezisi esnasında İnönü, halkevlerinin milletin ortak malı olduğunu, her iki partinin de bu kurumları kullanabileceğini dile getirmiştir.(Cumhuriyet, 17.9.1947:1) CHP'nin 7. Büyük Kurultayı'ndaki milliyetçilik bahsinde Hamdullah Suphi Tanrıöver, halkevlerinin "*Türk Milliyet Ocağı*" yapılmasını önermiştir.(CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 1948:404) Dr. Fahrettin Kerim Gökay başkanlığında oluşturulan 25 kişilik bir heyet, halkevlerinin her iki partinin de ortak kullanabileceği bir kültür kurumu olabilmesi için çalışmalara başlamıştır. Ancak CHP, halkevleri konusunda uzunca bir dönem çalışma yapmamıştır. Bu sırada hem yeni halkevleri ve halk odaları açılmış<sup>11</sup> hem de CHP merkezi tarafından yönetilen halkevi organizasyonları devam etmiştir.(Cumhuriyet, 2.10.1948:1) 24 Kasım 1948'de Halkevleri konusu meclise taşınmıştır. Afyon Milletvekili Hasan Dinçer, Halkevlerinin milli bünyeyi yansıtmaktan ziyade, CHP'nin bir teşkilatı olduğunu; oysa yıllardan beri genel bütçeden pay aldığını dile getirmiş ve "*halkevleri yaşamak için milletin kesesinden gıdalanır; fakat vazife olarak sadece Halk Partisine hizmet eder*" demiştir. Dinçer, Halkevlerinin "*partisiz her sınıf vatandaşın istifadesine açık bir Milli kültür müessesesi haline sokulacağı yolundaki kati teminatın*" neden geciktirildiğini de sormuştur. Sorunun muhatabı olan Hasan Saka, halkevlerinin memleketteki faydalarından bahsettikten sonra, halkevlerinin bütün milletin kültür evleri olduğunu; yalnız, mali ve hukuki şartlar yerine getirildikten sonra gerekli düzenlemenin yapılacağını söylemiştir. Dinçer, halkevlerinin halen CHP'nin bir kurumu olduğunu Halkevleri talimatnamesinin birinci ve on altıncı maddelerini okuyarak belirtmiştir ve ısrarla bu kurumların bir an evvel ortak kültür merkezleri haline sokulmasının hem CHP hem de millet için gerekli olduğunu ifade etmiştir.(TBMMZC, 24.11.1948:234-239) Muhalefetin bu rahatsızlığına rağmen gerek İnönü gerek parti başkan vekilleri gerekse Başbakan ve milletvekilleri, Anadolu şehirlerini ziyaretlerinde o ilin halkevini, merkez olarak kullanmış, ziyaret etmiş ve hitabelerini halkevi kürsülerinden yapmışlardır. 1950 seçimlerine kadar halkevlerinin yeni bir teşkilata intikali sağlanmamış; mali kaynaklarını tesis senesinde belirtmenin gerekliliği ve halkevlerinin belirtilecek mali bir kaynağı bulunmadığı gerekçesiyle bu kurumlar olduğu gibi bırakılmışlardır.(Uran, 2008:388) Varidat kaynaklarının gösterilememesi, vakıf haline getirilmesini de engellemiştir.(Us, 1996:742) Ancak bu süreçte, Türk Ocakları'nın yeniden tesisi konusunda önemli bir adım atılmıştır. 10 Mayıs 1949 tarihinde Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Fatih'teki evinde, 18 senelik bir aradan sonra Türk Ocakları tekrar açılmıştır. Açılış törenine Lütfi Kırdar, Yahya Kemal Beyatlı, Fahreddin Kerim Gökay ve bazı eski mensuplar katılmıştır.(Akşam, 11.5.1949:1,2) Türk Ocağı'nın ilk genel toplantısı 7 Ağustos 1949 tarihinde Tanrıöver başkanlığında yapılmıştır.(Akşam, 8.8.1949:2) Kısa süre sonra Celal Bayar, Türkocağını ziyaret ederek kaydını yenilemiştir.(Akşam, 16.7.1949:1) Halkevleri ve Türkocakları ile ilgili gelişmeler, bu yeni dönemde, 1928-1932 yıllarının aksi yansımasıdır.

Laiklik konusunda ise CHP, halkın ihtiyaçlarını karşılamak için din eğitimi verilmesi ve laikliğin yumuşatılması gerektiği konusunda DP'den daha etkilidir. 24 Aralık 1946 tarihindeki Milli Eğitim Bütçe görüşmelerinde Muhiddin Baha Pars ve Hamdullah Suphi Tanrıöver'in, beliren komünizm tehlikesi karşısında vicdanları dolduracak olanın din olduğu ve din eğitiminin zaruri bir hale geldiği konuşmalarının<sup>12</sup> ardından başlayan süreç, CHP'nin din eğitimi konusundaki atılımları, DP'ye kaptırmayacağını ilk göstergesidir. 1946 seçimleri öncesinde laiklik konusunda oldukça tedirgin olan<sup>13</sup> DP'nin 1947 yılının Ocak ayında yapılan Büyük Kongresi'nde, din dersleri meselesi gündeme gelmişse de, (Nutku, 1979:48) kongre sonunda yayınlanan Hürriyet Misakı'nda yer verilmemiştir. Ancak CHP, konuyu parti divanına taşımıştır. 16, 18, 23, 24 ve 27 Ocak tarihleri arasında toplanan parti divanı, Genel Başkan Vekili olarak Şükrü Saraçoğlu'nun başkanlığında, din eğitimi de içeren ve Hamdullah

<sup>11</sup> 1948 yılında yeni açılanlarla 469 halkevi, 4.261 halkodası olmuştur. Bkz. Akşam, (25.2.1948)

<sup>12</sup> Konuşma için bkz. TBMMZC, 26.12.1946:426-440.

<sup>13</sup> Celal Bayar, 1946 seçimlerinden önce dinden ve laiklik meselesinden bahsedilmemesi gerektiğini parti teşkilatına yazdığı kimi yazılarda önemle vurgulamıştır. 15 Nisan 1946 ve 29.6.1946 tarihli tamim için bkz.(Şahingiray, 1999: 427,439)

Suphi Tanrıöver, Muhiddin Baha Pars, Fahri Kurtuluş ve Şeref Uluğ tarafından verilen önergeyi ele almış; Milli Eğitim Bakanlığı'ndan izin alınarak Türkçe harflerle hususi mahiyette din öğretiminin düzenlenmesi isteğinin hükümet tarafından divana bildirildiği izah edilmiştir. 13 Mayıs 1947 tarihli Parti Divanı'nda Hamdullah Suphi ve Recep Peker ayrı bakış açılarını dile getirmişse de 19 Haziran 1947 tarihinde Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer, din meselesinin sadece eğitim değil, bir meslek sorunu olduğunu öne sürmesi ile konu bir adım daha ileriye taşınmıştır.(Us, 1996: 707-709; Karataş, 2012:385-386) Nitekim, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yapılan bir tebliğ ile temmuz ayı başında din eğitimi verilmesi ve imam-hatip okullarının açılması kararı basına yansımıştır.(Cumhuriyet, 3.7.1947:1; Vatan, 3.7.1947:1,5)

Laiklik meselesi, CHP'nin Yedinci Büyük Kurultayı'nda tartışmalara neden olan konular arasındadır. Konu hakkında söz alan Sinop Delegeesi Vehbi Dayıbaş, çocuklara din dersi vermenin sosyal olarak faydalarından bahsetmiştir. Seyhan Milletvekili Sinan Teklelioğlu, memleketin dini mektep, hoca, imam ve hatip eksikliğini dile getirmiş, ahlaksız ve korkusuz bir gençliğin zararlarından bahsetmiştir. Kayseri delegeesi Şükrü Nayman, insanlığın fert, cemiyet ve millet olarak dinin manevi bağlarına sarılması gerektiğini, asıl korkulması gerekenin "*amele arasında yayılan kızıl tohumlar*" olduğunu ifade etmiştir. İstanbul Milletvekili Hamdullah Suphi Tanrıöver, Rus komünizmine karşı dini duyguların ihtiyacından bahsetmiştir.(CHP Yedinci Büyük Kurultayı, 1948:449-459) Kurultayın ardından konu, CHP Meclis Grubu'na taşınmıştır. 13 Şubat 1948 tarihinde CHP Meclis Grubu, ilkokul öğrencilerine din dersinin verilmesi, imam-hatip okullarının açılması ile ilgili çalışma yapmak için 17 kişilik bir komisyon oluşturmuştur.(Akşam, 14.2.1948:1) "*17'ler komisyonu*" olarak bilinen komisyon, ilkokullarda din dersinin okutulması, ilahiyat fakültesinin kurulması kararı almıştır.(Akşam, 18.2.1948:1) Ardından Hilmi Uran, basına verdiği bir demeçle kararı kamuoyuna duyurmuştur.(Akşam, 19.2.1948:1) 20 Mayıs 1948 tarihinde ise CHP Parti Grubu, imam-hatip okullarının açılması kararını vermiştir.(Akşam, 21.5.1948:1) 3 Ocak 1949 tarihinde din eğitimi sorunu meclise taşınmıştır. Van Milletvekili İbrahim Avras, imam-hatip kurslarının da açılması gerektiğini belirtmiş; "*hür insanlar diyarı*" olan Türkiye'de "*camiye, mabedine gidip de arkasında namaz kılacak, hutbesini dinleyecek bir imam, bir hatip bulmak demokrasi icabatı değil midir*" diye sormuştur. Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu, imam-hatip kurslarının müfredatlarının hazırlandığını, Milli Eğitim müdürlüklerine gönderildiğini ve yaklaşık bir ay sonra kursların açılacaklarını söylemiştir.(TBMMZC, 3.1.1949:11) 23 Şubat 1949 tarihinde mecliste Diyanet İşleri Başkanlığı bütçe görüşmelerinde söz alan Ankara Milletvekili Ahmet Hamit Selgil, bütün dünya kitaplarını kendi dilleri ile okurken, neden halen Kuran'ın Türkçe'ye çevrilmediğini sormuştur. Muğla Milletvekili Necati Erdem, hükümetin şekli laiklik olduğuna göre, devletin bu kitaba karışmaması gerektiğini ifade etmiştir. Başbakan Şemsettin Günaltay, dinin esası hakkında verilecek kararı devletin değil; İlahiyat Fakültesi'nde yetişecek gençlerin belirleyeceğini dile getirmiştir.(TBMMZC, 28.2.1949:450-452) Nihayet 4 Haziran 1949 tarihinde İlahiyat Fakültesi'nin kurulmasını öneren kanunda değişiklik yapılmıştır.(Akşam, 5.6.1949:1) 31 Ekim 1949'da İlahiyat Fakültesi Ankara'da açılmıştır.

Çok partili siyasal sisteme adapte sürecinde CHP, 6 umdesi arasında yer alan laiklik görüşünde ciddi bir liberalleşme politikası izlemiştir. Barutçu'nun anılarından öğrendiğimize göre İnönü, atılan bu adımlarla "*muhalefetin de sinsisi bir silahını elinden alacağını*" düşünmektedir.(Barutçu, 2001:880-882) Din eğitimi konusuyla ilgili olarak CHP'nin tavrını değerlendiren Toker ise, din tedrisatını kabul etmesiyle partinin halktan ciddi bir oy sağlayacağı inancında olduğunu ifade etmiştir. Toker'e göre, "*CHP'nin oy toplamadaki güçlüğü, bazılarında bunda görülüyordu. Eski parti bir reform geçirmeliydi. Reformdan anlaşılan ise doğrudan doğruya din tedrisatıydı. DP'nin henüz korkudan açıkça ele alamadığı bu din tedrisatı bayrağı CHP'nin eline verilirse, oylar eski partiye akacaktı da akacaktı.*" (Toker, 1990:174) İlahiyat Fakültesi kurulması ve imam-hatip okullarının açılmasının yanı sıra CHP, yeni bazı atılımlar da yapmıştır. 18 Nisan 1949 tarihinde Osmanlı hanedanına mensup olup da hanedan ile evlilik bağı kalmayanların yurda dönmelerine olanak veren yasa kabul edilmiştir.(Cumhuriyet, 19.4.1949:1,4) 1950 yılının Şubat ayında, tarihi türbelerin yeniden açılması hususunda Bakanlar Kurulu'na yetki veren kanun tasarısının meclise sunulacağı haberleri basına yansımış (Akşam, 18.2.1950:1) ve 1 Mart

1950 tarihinde de Türk büyüklerine ait türbelerin yeniden açılması için, tekke ve türbelerin kapatılmasına ait kanunda değişiklikler yapılmıştır.(TBMMZC, 1.3.1950:34-38)

CHP hükümetlerinin ekonomi politikası ve devletçilik ilkesi, özellikle II. Dünya Savaşı'nın ardından devamlı surette eleştiri meselesi olmuştur. Peker dönemindeki 7 Eylül Kararları ile Türk parasının dövize endeksli hale sokulmasının ardından başlayan süreç, Marshall Planı çerçevesinde de partinin devletçilik konusunda yeni yaklaşımların belirlenmesini zorunluluk haline getirmiştir. CHP'nin 7. Büyük Kurultayı'nda devletçilik konusunda liberalleşme emareleri görülmüşse de parti, devletçilik politikası ile partinin ne anladığı, özel sermayenin hangi işleri üstleneceği gibi detayları ve bunun sınırlarını izahta güçlük çekmiştir. DP ise her vesile ile hükümetin devletçilik anlayışı ile beraber olmadığını; *"fert haklarını koruyan bir devletçilik"* istediklerini dile getirmiştir.(Akşam, 12.1.1948:1,2) 22-27 Kasım 1948 tarihleri arasında toplanan İkinci Türk İktisat Kongresi, Türkiye'de özel kesimleri temsil edenleri bir araya getirmiştir.<sup>14</sup> Devletçilik ilkesinin eleştirildiği bu kongreye CHP'nin tavrı, ilmi görüşlerden faydalanacağı; yalnız partinin iktisadi görüşünün ancak kurultay zamanında düzenlenebileceği biçiminde olmuştur. Fakat hükümet uygulamalarında liberal ekonominin izlerini takip etmek mümkündür. Nitekim 7 Haziran 1949'da, Sümerbank Genel Müdürlüğü de yapmış olan Nurullah Esat Sümer, devlet endüstrilerinin adem-i merkezileşmesini kabul etmediği nedeniyle Şemsettin Günaltay'ın hükümet kabinesinden istifa etmiştir.(Akşam, 8.6.1949:1)<sup>15</sup> Ekim ayında, İstanbul Sanayi Sergisi'nin açılışında konuşma yapan Günaltay, Türkiye'de devletçiliğin, özel teşebbüsü destekleme evresine geldiğini ve devletin özel teşebbüsü desteklemesinin zaruri olduğunu dile getirmiştir.(Akşam, 2.10.1949:1,2) 1 Mart 1950 tarihinde de bir başka liberalleşme emaresi olarak özel teşebbüslere kefalet edilmesi ve döviz taahhüdünde bulunulmasına dair kanun kabul edilmiştir.(TBMMZC, 1.3.1950:34) Bu çerçevede devletçilik ilkesinin özel sektör lehine tadili konusu, seçim mitinglerinde de CHP tarafından dile getirilecektir.

CHP tarafından ele alınan şikayetleri giderici diğer konular, seçime çok az zaman kala gündeme taşınmıştır. 1945 yılı iç politikasında derin tartışmalara neden olan Toprak Reformu Kanunu'nda 22 Mart 1950 tarihinde değişiklik yapılmıştır. Şükrü Sökmensüer, yapılan değişikliğin CHP ilkelerini bozduğunu, mahdut adet toprak sahibini tatmin ederken milyonları mahzun edecek istikamette olduğunu ileri sürse de bu düzenleme ile köylerde nüfuzlu olan toprak sahiplerine ayrıcalık tanınmıştır.(TBMMZC, 22.3.1950:718-719) Af Kanunu, iki günlük kısa bir incelemeden sonra Adalet Komisyonu'nda kabul edilmiştir.(Akşam, 10.3.1950:1,2) 20 Mart'ta meclis görüşmelerinde muhalif parti vekilleri söz alarak, adil bir Af Kanunu olmadığı yönünde eleştiriler yapmışlardır. İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni, kanunun seçimler için hazırlandığını, genel bir af olmaktan ziyade *"Himâye-i Yâran Kanunu"* olduğunu ileri sürmüştür.(TBMMZC, 20.3.1950:613.) Bu eleştirilere rağmen Adalet Komisyonu, 29 Ekim 1948 tarihine kadar işlenmiş olan ve üç seneye kadar hapis cezası alan suçları kapsam altına alarak tasarıya son şeklini vermiştir.(Cumhuriyet, 23.3.1950:1,3)

Gerçekte CHP hükümetlerini devamlı surette meşgul eden bir konu olmasına rağmen Basın Kanunu'nda da yapılan çalışmalar, tasarı halinde kalmıştır.(Kabacalı, 1990: 163) Anayasa değişikliği konusu da CHP tarafından resmi bir girişim olmaksızın gündemde kalmıştır. Anayasa'nın çok partili parlamenter sisteme uymayan maddelerinin değiştirilmesi ve rejimi teminata bağlayacak bir anayasa değişikliğinin yapılması gerektiği hususu aralıklarla; fakat devamlı surette gündemde kalmasına rağmen 1950 seçimlerinden önce yapılamamış, seçim propaganda malzemesi olarak kullanılmıştır. Konuyla ilgili Uran, 1950 seçimlerinden önce İnönü'nün Anayasa değişikliğine taraftar olmadığını *"1950 seçimlerinden sonra yaparız"* dediğini aktarmaktadır.(Uran, 2008: 420) Parti ve Devlet Başkanlığı hususu da çok partili siyasal hayata

<sup>14</sup> Kongre kararları için bkz. Devlet Planlama Teşkilatı, 1997:383-393.

<sup>15</sup> Bu istifa, devlet sektörünün ekonomik alanda gücünü yitirmeye başlamasının başlangıç noktası olarak gösterilebilir.(Ahmad, 1976:54) Bila, Sümer'in yerine önce Cemil Sait Barlas'ın daha sonra "özel sektöre yardım uzmanı" Vedat Dicleli'nin getirilmesine dikkat çekmektedir.(Bila, 1999:135)

geçiş kararının ardından tartışılan konulardan biri olmuştur. Muhalefet, ısrarla Cumhurbaşkanı'nun iki partiye de tarafsız bir konumda bulunması gerektiğini dile getirmiştir. 12 Temmuz Beyannamesi ile İnönü, iktidar ve muhalefete eşit konumda bulunduğunu ilan etmişse de resmen CHP'nin genel başkanı konumunu muhafaza etmiştir. Bu ihtilafı çözmek için ilk somut adım CHP 7. Büyük Kurultayı'nda atılmıştır. İnönü, Parti Başkanı olmaya devam etmekle birlikte devletin başında bulunduğu sürece yetkilerini, Parti Başkan Vekili'ne devretmiştir. 1950 seçimlerine kadar CHP Başkanlığı görevini sürdürmüştür. Seçimlerden hemen önce de partiye mensup olarak mitinglerde CHP propagandası yapmıştır. Başar, Türkiye'de demokratikleşmeye gidiş yolunda İnönü'nün partiler üstü konumu reddederek CHP'nin başında kalmasını, tarihi bir hata olarak görmektedir. Başar'a göre İnönü, hem rejim içinde milletin bölünmesine hem de partisi ile birlikte iktidarı kaybederek Cumhurbaşkanlığı'ndan olmasına neden olmuştur.(Başar, 2007: 144) Nitekim Nutku da 9 Mayıs 1950 tarihli Adana mitingine atıfla Bayar'ın "*CHP'nin başkanlığından çekilip her iki partiyi eşit olarak destekleydi, belki de onun tekrar Cumhurbaşkanı seçilmesine ben de taraftar olurdum*" dediğini aktarmaktadır.(Nutku, 1979:158)

CHP'nin 1950 seçimleri öncesinde demokratikleşme adına hürriyeti sağladığına/sağlayamaya devam edeceğine dair uygulama ve vaatleri, seçim atmosferi sıcaklaştıkça CHP aleyhine kimi gelişmelerin yaşanmasını engellememiştir. Bilindiği üzere 13 Ekim 1949'da Hüseyin Rauf Orbay, ara seçimlerde adaylığını CHP'den değil; bağımsız olarak koymaya karar verdiğini açıklamıştı. Milli Mücadele'nin önemli simâlarından olan ve Kazım Karabekir'in vefatının ertesi günü 26 Ocak 1948 tarihinde CHP tarafından Meclis Başkanlığı'na seçilen Ali Fuat Cebesoy ve yine din eğitiminin verilmesi ve imam-hatip okullarının açılmasını hararetle savunan asker kökenli siyaset adamı Sinan Tekelioğlu, 26 Mart 1950 tarihinde CHP'den istifa ettiğini açıklamıştır.(Cumhuriyet, 27.3.1950:1,2) Cebesoy, yaptığı toplantıda "*bugünkü şartlar altında Halk Partisi'nin bir mensubu diye hizmet imkanı bulamayacağıma kanaat getirdim*" demiştir.(Akşam, 29.3.1950:2) 31 Mart 1950 tarihinde, 1926 yılından itibaren milletvekilliği ve bakanlık gibi çeşitli devlet hizmetlerinde bulunmuş olan hukukçu siyaset adamı Hayri Ürgüplü ve Cumhuriyet Gazetesi Başyazarı Nadir Nadi, CHP'den istifa ederek DP listesinden aday olmuşlardır. 4 Nisan 1950 tarihinde ise yine Milli Mücadele'nin önemli simâlarından asker kökenli siyaset adamı Korgeneral Fahri Belen DP'ye girmiştir. Bunun üzerine İnönü, Rauf Orbay, Refet Bele ve Adnan Adıvar'a adaylık teklif etmiş (Barutçu, 2001:974); ama olumlu yanıt alamamıştır. DP listesinden adaylıklarını açıklayanlar içerisinde en şaşırtıcısı Yargıtay Başkanı Halil Özyörük olmuştur.(Akşam, 15.4.1950:1,2) Özyörük, yeni Seçim Kanunu'nun hazırlanmasını sağlayan; hatta bir ara DP tarafından CHP tarafgirliği ile suçlanan seçim komisyonunun başkanlığını yapmıştır. Bu adaylığa İnönü, epey içerlemiştir.(Barutçu, 2001:988)

### **SONUÇ: 1950'de İktidar Kaybı İle Sonuçlanan CHP Politikalarına Genel Bir Bakış**

CHP'nin 1946-1950 yılları arasında, Türkiye'de demokratik çok partili hayatın yerleşmesi hususunda siyasal iktidar anlayışını üç safhaya ayırmak mümkün görünmektedir.

Birinci safha, seçimlerden 12 Temmuz Beyannamesi'ne kadar geçen ve muhalefeti otorite kullanarak dizginlemeyi amaç edinen süreci kapsamaktadır ki bu dönemde, hem kısmen muvazeneleli bir muhalefet oturtmak gayesi güdülmüş hem de yirmi beş yıla yakın bir maziye sahip olan iktidar partisinin kimi tartışmalı konularını gündeme getirebilecek bir muhalefetin olası ağır ithamlarının engelleneceği öngörülmüştür. Bu safha, muhalefet-iktidar ilişkilerinin, çok partili siyasi hayatta kimi acemilikleri içermesinin aksine, ciddi bir demokratik kültürün temellerinin atılması bakımından önem arz etmektedir. 1946 yılı seçimlerinin kuşkuolu olup olmadığının tartışılmayacağı kararının hemen seçimlerin arkasından sıkıyönetim tarafından ilan edilmesi, hükümette resmi ağızlardan dile getirilen otoriter rejim tarafgirliği, kimi siyasi partilerin kapatılması, Cumhurbaşkanı'nun parti başkanı veya mensubu olarak kalması gibi uygulamalar, iktidarın önemli tezatlarını oluşturmuştur. Bununla birlikte iktidarın her konuda sonsuz muktedir olamayacağını, muhalefetin ise kurulu politik düzende aşırıya



kaçamayacağıının yerleşmesi ve muhalif partilerin yer bulduğu mecliste ılımlı bir tavrın esmesi gerektiğini öğretmesi bakımından kıymetli bir miras bırakmıştır.

İkinci safha, 12 Temmuz 1947'den başlayarak 8 Temmuz 1948 tarihinde iktidar ve muhalefetin Seçim Kanunu üzerinde anlaşmazlıkları ile sonuçlanan ılımlı siyasi dönemi içermektedir. İktidar-muhalefet arasındaki diyalogların olabildiğince sıcak tutulması, Cumhurbaşkanı'nın muhalefete olan yaklaşımının, bir önceki döneme göre, daha ılımlı olması, devlet idaresinin karşılıklı dayanışma içerisinde yürütülmesi isteği, muhalefeti muhalefette tutma isteğine matuf görünmekle birlikte DP'nin kendi içerisinde bölünmesine de yol açmıştır. Parti içi anlaşmazlıklar bir yana bırakılırsa ılımlı siyasi ortamda, muhalefetin isteklerine karşı iktidarın olumlu adımlar atmasının önü açılmıştır. İktidar, uzunca süredir haklılığını ispata çalıştığı kimi iddialardan vazgeçmiştir. Ancak ılımlı dönemin çok sürmeyeceği kısa zamanda anlaşılmıştır. Nihayet Seçim Kanunu üzerindeki anlaşmazlık, ılımlı havanın bozulmasına sadece vesile olmuştur. Anlaşmazlığa konu olan adli teminat hususunun CHP tarafından bilahare muhalefetin istediği biçimde düzeltilmesi hesaba katılırsa, seçimlerin yaklaştığı bu yeni dönemde iktidarın, ılımlı siyasi ortamda sürdürülmesi güç olan Türkiye'de demokrasi ve hürriyetin sahipliği tezini propaganda malzemesi olarak eline almayı amaçlayan politik bir manevra yaptığı söylenebilir.

Üçüncü safha, Seçim Kanunu üzerindeki anlaşmazlıkla başlayan ve seçimlere kadar süren, iktidarın doğrudan seçmene yönelik faaliyetlerini içeren dönemdir ki CHP, DP'nin II. Büyük Kongresi'nden çıkan kararları "*Milli Husumet Misakı*" olarak adlandırarak yasal zemin üzerinde kurulu muhalefetin kısmen ihtilalci bir içerik taşıdığı argümanını da meydanlara taşımıştır. Bu dönem, CHP'nin demokratik ilerlemeyi sağlamak gayretlerinin yansıması olan karar ve kanunların yürürlüğe konulmasını içermekle birlikte, özellikle DP'nin itiraz edeceği mevzu bırakmamak amacını güden faaliyetleri de kapsamıştır. DP'nin dahi dile getiremeyeceği konuları tartışmaya açmak, bunlarla ilgili reform yapmak ve halka vaatlerde bulunmak gibi ikna çabaları, seçim öncesinin önemli atılımlarıdır. Ancak hem çok partili hayatın sosyo-psikolojik ortamına angaje olmak hem de seçmeni ikna için kendi mensupları ve tarihi ile çelişkili pozisyona düşecek uygulamalar yapmak, çözülmesi güç tezatlar ortaya çıkarmıştır. Bu tezatları ortadan kaldırmak için algı değişikliği yaratmak, parti için başarılması güç olmuştur. Parti mensupları arasında ciddi bir yaprak dökümü yaşanmıştır. Özellikle 1938'den itibaren bünyesine kattığı kimi önemli isimler ya partiden istifa ederek bağımsız kalmış ya da muhalif partiler listesinde siyasete talip olmuştur.

Bahsedilen bu üç safha, tek partili bir rejimden, çok partili rejime ayak uydurma evrelerini göstermektedir. Bir yandan, eski dönem CHP ideolojisinin yeni döneme adaptesi konusundaki tutarsızlıklar, diğer yandan çok partili siyasal sistemin bütün unsurları ile kurulması hususundaki yavaşlıklar, hem kendi içindeki hem de muhalefetteki eleştirilerin kaynağı olmuştur. Farklı yönlerden gelen bu eleştiriler, demokratik kültürün oluşması sürecinin sancıları olsa da seçim arifesinde, iktidar ve muhalefet arasında ideoloji ve vaatler açısından kayda değer önemli bir farkın bulunmayışı, iktidarda kalma ya da iktidar olma hedefinin baskın gelmesiyle açıklanabilir. Ancak muhalefet tarafından ısrarla dile getirilen taleplerin, iktidarcı bir müddet reddedildikten sonra uygulanması, halk nazarında bu olumlu gelişmenin sahipliğini, muhalefet partisine yöneltmesi olağan görülmelidir. Nitekim tek parti döneminin sorumluluğunu taşıyan CHP'nin demokratik hayatı kurmaktaki samimiyeti, muhalefet zoruyla doğru yolu bulan ve siyasal manevralar yapan iktidar partisi algısını değiştirememiştir. CHP'nin, DP ile yarışmak adına "*hürriyet bayrağı*"nı elinde tutma stratejisi, hem partiyi kendi geçmişini reddetme konumuna düşürmüş hem de her defasında DP'nin itirazlarında haklı olduğunun halk gözünde tescilini sağlamıştır.

1950 yılı genel seçiminden önce CHP, 1946 yılında yapılan seçimler hakkındaki kötü propagandanın tesirleri yok etmek için ciddi gayret sarf etmiştir. "*Muhalefet sayesinde çok partili hayat yaşıyor*" argümanını, "*iktidar sayesinde Türkiye'de demokrasi kurulmuştur*" fikrine çevirmeye çalışmıştır. Tek partili iktidara has uygulama ve kararları tadil etme çabalarını her vesile ile göstermiş, kısa ve uzun vadeli vaatlerde Türkiye'de demokrasinin ilerletileceği beyanatlarında

bulunmuştur. 1946-1950 yılları arasında muhalefetin ısrarla talep ettiği “seçim güvenliği” hususunu çözen “Seçim Kanunu”nu çıkartmış; yine propaganda malzemesi olarak zarara uğradığını düşündüğü devletçilik ve laiklik ilkelerinin liberalleşmesi konusunda girişim ve vaatlerde bulunmuştur. Yedi yıllık bir uygulamadan sonra Sıkıyönetim Kanunu ve Cumhuriyet’in ilk yıllarından itibaren yürürlükte olan İstiklal Mahkemeleri Kanunu’nu kaldırmış; keyfi tutuklamalara dayanak olan Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu düzenlemiştir. Seçimden kısa bir süre önce Af Kanunu çıkartmış, Toprak Kanunu’nun itiraza neden olan maddelerini tashih etmiş; ancak halkevleri, Anayasa değişikliği, basın yasası ve parti-devlet başkanlığı sorununu seçimlerin sonrasına bırakmıştır. Bütün bu faaliyetleri ile CHP, iktidar değişikliği olmadan, Türkiye’de demokratik çok partili siyasal sistemin tam manasıyla kurulduğu tezinde iknacı olamamıştır.

## KAYNAKÇA

### Resmi Yayınlar

*Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri*

- TBMMZC, (13.9.1946). Dönem 8, Cilt 1.  
TBMMZC, (18.12.1946). Dönem 8, Cilt 1.  
TBMMZC, (26.12.1946). Dönem 8, Cilt 3.  
TBMMZC, (28.1.1947). Dönem 8, Cilt 4.  
TBMMZC, (28.5.1947). Dönem 8, Cilt 5.  
TBMMZC, (2-8.7.1948). Dönem 8, Cilt 12.  
TBMMZC, (15.12.1948). Dönem 8, Cilt 12.  
TBMMZC, (24.11.1948). Dönem 8, Cilt 13.  
TBMMZC, (3.1.1949). Dönem 8, Cilt 15.  
TBMMZC, (24.1.1949). Dönem 8, Cilt 15.  
TBMMZC, (25.1.1949). Dönem 8, Cilt 15.  
TBMMZC, (28.2.1949). Dönem 8, Cilt 16.  
TBMMZC, (28.4.1949). Dönem 8, Cilt 18.  
TBMMZC, (1.12.1949). Dönem 8, Cilt 21.  
TBMMZC, (7.2.1950). Dönem 8, Cilt 24.  
TBMMZC, (1.3.1950). Dönem 8, Cilt 25.  
TBMMZC, (20.3.1950). Dönem 8, Cilt 25.  
TBMMZC, (22.3.1950). Dönem 8, Cilt 25.

### Süreli Yayınlar

- Akşam, (10.1.1950). “Komisyon Seçim Tasarısını İnceliyor”.  
Akşam, (10.3.1950). “Af Tasarısında Yapılan Tadiller”.  
Akşam, (10.5.1948). “Seçim Emniyetine Ait Taleplerimizde İsrar Edeceğiz”.  
Akşam, (10.6.1948). “Hilmi Uran’ın Giresun’daki Konuşması”.  
Akşam, (11.2.1949). “Nihat Erimin Beyanatı”.  
Akşam, (12.1.1948). “Celal Bayar’ın Bursa Nutku”.  
Akşam, (13.1.1948). “Hükümet Seçim Kanununda Tadiller Yapılmasını Teklif Etti”.  
Akşam, (13.6.1948). “CHP’nin Kararına Göre Tadil Edildi”.  
Akşam, (14.1.1948). “CHPartisi, Meclis Grubu Seçim Kanununun Tadili Teklifini Kabul Etti”.  
Akşam, (14.2.1948). “Din Tedrisatı”.  
Akşam, (15.4.1950). “Seçim Propagandası”.  
Akşam, (15.6.1947). “İnönü-C. Bayar Mülakatı”.  
Akşam, (15.6.1948). “Yeni Kabinenin Hazırladığı Programın Başlıca Esasları”.  
Akşam, (15.8.1949). “İnönü Seçim Zorla Kazanılamaz Diyor”.  
Akşam, (16.7.1949). “Celal Bayar Türk Ocağına Üye Yazıldı”.  
Akşam, (17.2.1948). “Demokrat Parti Mücadelesini Gevşetmedi”.  
Akşam, (17.2.1950). “Yeni Seçim Kanunu”.  
Akşam, (17.6.1948). “Kabinenin Programı Demokratlara Verildi”.  
Akşam, (18.2.1948). “Din Tedrisatı Meselesi Hallediliyor”.  
Akşam, (18.2.1950). “Tarihi Türbeler”.  
Akşam, (18.9.1949). “Başbakan Yardımcısı Nihat Erimin Beyanatı”.  
Akşam, (19.2.1948). “B. Hilmi Uran’ın Demeci”.  
Akşam, (19.6.1946). “Demokrat Parti’nin Seçim Beyannamesi”.  
Akşam, (2.10.1949). “Başbakanın Dünkü Demeci”.  
Akşam, (21.2.1948). “Polis Kanununun 18 inci Maddesi Kaldırıldı”.  
Akşam, (21.5.1948). “İmam ve Hatip Kursları Açılacak”.  
Akşam, (22.7.1949). “C. Halk ve Demokrat Partililerin Dünkü Tezahüratı”.  
Akşam, (24.5.1948). “Bursa ve Adana’da”.  
Akşam, (25.2.1948).  
Akşam, (11.5.1949) “Türk Ocakları Yeniden Açıldı”.  
Akşam, (25.6.1949). “D. Milletvekillerinin Meclisten Çekilmeleri Fikri Tekrar Ortaya Atıldı”.  
Akşam, (26.6.1949). “Celal Bayar’ın, Hatiplerin Tenkitlerine Verdiği Cevap”.  
Akşam, (26.6.1949). “Hükümet Dün Akşam Bir Tebliğ Neşretti”.  
Akşam, (27.6.1949). “D Partinin Milli Husumet Beyannamesi”.  
Akşam, (29.3.1950). “Ali Fuat Cebesoy’un Basın Toplantısı”.  
Akşam, (29.6.1949). “Hükümetin Beyannamesi İyi Bir Tesir Yarattı”.

- Akşam, (30.3.1949). "Yeni Seçim Kanunu Üzerinde Çalışmalar".
- Akşam, (30.4.1948). "Celal Bayar'ın Seçimlere Dair Nutku".
- Akşam, (30.9.1949). "Profesör Naili Kubalının İstifası".
- Akşam, (4.9.1949). "Başbakan, Celal Bayara Şiddetli Bir Cevap Verdi".
- Akşam, (5.6.1949). "İlahiyat Fakültesi Kanunu Kabul Edildi".
- Akşam, (7.12.1949). "CHP Meclisi Grubu Seçimde Adli Teminatı Kabul Etti".
- Akşam, (7.3.1948). "Yeni Seçim Kanununun Hazırlanması Sona Erdi".
- Akşam, (7.6.1948). "D. Parti Mitingleri Devam Ediyor".
- Akşam, (8.6.1948). "İstiklal Mahkemeleri".
- Akşam, (8.6.1949). "Şemseddin Günaltay Kabinesinde Değişiklik".
- Akşam, (8.8.1949). "Türk Ocağı".
- ATAY, Falih Rıfka (27.7.1946),Ulus, "5 Ağustos Toplantısı'na Doğru".
- Cumhuriyet, (10.10.1948). "Demokrat Parti Yeni Bir Beyanname Neşretti".
- Cumhuriyet, (10.7.1948). "Demokrat Parti Dün Kat'i Kararını Verdi".
- Cumhuriyet, (12.3.1947). "D.P. İktisadi Buhranı Önleyecek Plan Hazırladı".
- Cumhuriyet, (12.7.1947). "İnönü'nün Beyannamesi".
- Cumhuriyet, (12.8.1949). "Yeni Seçim Kanunu Tasarısının Tetkiki".
- Cumhuriyet, (15.1.1948). "Muhalefet, H. Partisinin Kararından Memnun".
- Cumhuriyet, (17.12.1946). "İki Komünist Partisile Bunlara Mensub Altı Gazete Kapatıldı".
- Cumhuriyet, (17.5.1948). "D.P'nin Dün İstanbul'da Yaptığı Büyük Miting".
- Cumhuriyet, (17.6.1946). "Demokrat Parti'nin Kararı".
- Cumhuriyet, (17.7.1948). "D. P. Genel İdare Kurulu Toplantıları Sona Erdi".
- Cumhuriyet, (17.9.1947). "İsmet İnönü'nün İrşad, İkaz ve Tavsiyeleri".
- Cumhuriyet, (19.10.1947). "Hükümetin Yeni Program ve Tüzüğü".
- Cumhuriyet, (19.10.1948). "Bir Milletvekili Halk Partisinden Çekildi".
- Cumhuriyet, (19.4.1949). "Mecliste Sakıt Hanedan Azasına Dair Görüşmeler".
- Cumhuriyet, (19.7.1948). "D. P. nin Seçime Dair Millete Beyannamesi".
- Cumhuriyet, (2.10.1948). "Halkevlerinde Halk Üniversiteleri".
- Cumhuriyet, (20.9.1949). "Seçim Tasarısı Komisyonu Dün Çalışmaya Başladı".
- Cumhuriyet, (23.3.1950). "Af Tasarısına Verilen Şekil".
- Cumhuriyet, (25.7.1946). "Sıkıyönetimin Tebliği".
- Cumhuriyet, (26.1.1949). "Behçet Kemal'in İstifası Türü Akisler Uyandırdı".
- Cumhuriyet, (27.12.1946). "Demokrat Parti Bugün Meclise Dönüyor".
- Cumhuriyet, (27.3.1950). "Seçimler Arifesinde CH Partisinden İstifalar".
- Cumhuriyet, (27.6.1947). "İnönü'nün C. Bayarla Dünkü Görüşmesi".
- Cumhuriyet, (3.7.1947). "Yurdda Din Öğretiminin Serbest Olması Kararlaştırıldı".
- Cumhuriyet, (30.6.1947). "Devlet ve Parti Reisi'nin Ayrılması".
- Cumhuriyet, (5.8.1948). "Celal Bayar İçişleri Bakanına Cevap Veriyor".
- Cumhuriyet, (6.5.1946). "Demokrat Parti, Seçim İçin Hala Karar Veremedi".
- Cumhuriyet, (7.11.1948). "CHP'lerin İstifasını İstedikleri Milletvekili".
- Cumhuriyet, (9.6.1947). "İnönü İle Celal Bayar Arasında Mülakat".
- ERİM, Nihat, (3.8.1947). Ulus, "Prensip, Metodlar ve Şahıslar".
- NADİ, Nadir (31.1.1947). Cumhuriyet, "Kızım Sana Mı Söylüyor?".
- Tasvir, (19.10.1947). "CHP Program ve Tüzüğüne Tadilat".
- Tasvir, (23.12.1947). "Sıkıyönetim Kalktı".
- Tasvir, (31.12.1947). "H. Suphi Tanrıöverle CHP Arasındaki Fikir Ayrılıkları".
- Tasvir, (4.4.1947). "Demokrat Parti'nin Beyannamesi".
- Vatan, (1.7.1947). "Yeni Bir Seçim Kanunu Hazırlanacak".
- Vatan, (10.2.1947). "İçişleri Bakanı Cevap Veriyor".
- Vatan, (16.9.1947). "12 Temmuz Beyannamesi'nin İlk Fiili Tezahürü".
- Vatan, (18.9.1947). "İnönü'nün İdare Amirlerine Direktifi".
- Vatan, (2.4.1947). "Başbakanın Konuşması".
- Vatan, (21.6.1947). "İnönü-Celal Bayar, Dün Tekrar Görüştüler".
- Vatan, (21.7.1946). "Celal Bayar'ın Beyanatu".
- Vatan, (21.9.1946). "Basın Kanunu, Dün Kabul Edildi".
- Vatan, (21.9.1947). "İnönü Trabzon'da".
- Vatan, (22.7.1946). "Mareşal Çakmak'ın Seçimler Hakkındaki Beyanatu".
- Vatan, (25.7.1946). "Cumhurbaşkanı'nın Beyannamesi".
- Vatan, (27.12.1946). "İnönü'nün Tavassutu İle Sona Erdi".
- Vatan, (27.9.1947). "İnönü, Ankara'da Tezahüratla Karşılandı".
- Vatan, (29.9.1947). "Baskıcı İdareciler Cezalandırılıyor".
- Vatan, (3.7.1947). "Din Tedrisatı".
- Vatan, (30.12.1947). "H. Suphi Tanrıöver, Partiden İstifa Etti".
- Vatan, (5.11.1947). "Falih Rıfkının Ulus ile Alakası Kesildi".
- Vatan, (5.7.1947). "İnönü Bir Beyanname Neşrecek".
- Vatan, (5.7.1947). "Peker Kabinesi İktidarı Uzun Zaman Muhafaza Edemeyecek".
- Vatan, (6.4.1947). "C. Bayar'ın Nutkunun Tam Metni".
- Vatan, (6.7.1947). "Kabinenin İstifası Bir Gün Meselesi, Yeni Kabinenin Müfritlerden değil Mutedillerden Teşkiline Muhakkak Bakılıyor".
- Vatan, (8.8.1946). "Meclise Yeni Kanunlar Sevkediliyor".
- Vatan, (9.2.1947). "C. Bayar Bir Tamimle Cevap Veriyor".
- Yeni Sabah, (31.5.1948). "Demokratların Ankara Mitingi".
- Yeni Sabah, (26.6.1949). "D. Parti Kurultayı Dün Gece Kapandı".
- Zafer, (29.6.1949). "Demokrat Partinin Tebliğe Cevabı".
- Zafer, (12.10.1949). "D.P.nin Seçim Projesine Ait Görüşü İlimi Heyete Dün Tevdi Olundu".
- Zafer, (26.6.1949). "Büyük Kongre Dün Sona Erdi".
- Zafer, (26.9.1949). "Bayar İstanbul'da Bir Konuşma Yaptı".
- Zafer, (29.9.1949). "İlimi Heyette Tehdit ve İthamlar".

Zafer, (5.11.1949). "Celal Bayar'ın İnönü'ne Cevabı".

**Kitaplar**

- AHMAD, Feroz; Bedia Turgay Ahmad, (1976). "Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)", Ankara: Bilgi Yayınevi.
- AYDEMİR, Şevket Süreyya, (1967). "İkinci Adam", 2. Cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- BARUTÇU, Faik Ahmet, (2001) "Siyasi Hatıralar, Milli Mücadeleden Demokrasiye", 2. Cilt, Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- BAŞAR, Ahmet Hamdi, (2007). "Demokrasiye Geçiş, DP İktidarı ve 27 Mayıs", 2. Cilt, Yay. Haz. Murat Koraltürk, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- BİLA, Hikmet, (1999). "CHP 1919-1999", İstanbul: Doğan Kitap.
- CHP Yedinci Büyük Kurultayı, (1948). Ankara: Ulus Basımevi.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI, (1997). "Türkiye İktisat Kongresi (22-27 Kasım 1948)", Ankara.
- EROĞUL, Cem, (1998), "Demokrat Parti, Tarihi ve İdeolojisi", 3. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- GİRİTLİOĞLU, Fahir, (1965). "Türk Siyasi Hayatında Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii", Cilt 1, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- KABACALI, Alpay, (1990). "Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü", İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- KARATAŞ, Murat (2012). "Atatürkçü Düşünce ve Uygulamaların Algılanması ve Yorumu (1938-1948)", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KARPAT, Kemal H., (1996). "Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller", İstanbul: Afa Yayıncılık.
- METE, Orhan (1947). "Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Parti'nin 1 inci Büyük Kongresi", İstanbul: Ticaret Dünyası Matbaası.
- MÜSTAKİL DEMOKRATLAR GRUBU, (20.6.1949). "Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler", Ankara.
- NUTKU, Emrullah, (1979). "Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar", İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- ŞAHİNGİRAY, Özel (1999). "Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri (1946-1950)", İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.
- TOKER, Metin (1990). "Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944-1973) Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)", Ankara: Bilgi Yayınevi.
- TUNCER, Erol (2003). "Osmanlı'dan Günümüze Seçimler (1877-2002)", Ankara: Tesav Yayınları.
- TUNCER, Erol, (2010). "1950 Seçimleri", Ankara: Tesav Yayınları.
- TURAN, Şerafettin, (1999). "Türk Devrim Tarihi, Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye IV/1 (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)", Ankara: Bilgi Yayınevi.
- URAN, Hilmi (2008). "Meşrutiyet Tek Parti, Çok Parti Hatıralarını (1908-1950)", İstanbul: Türkiye İşbankası Kültür Yayınları.
- US, Asım (1966). "Asım Us'un Hatıra Notları", İstanbul: Vakıf Matbaası.
- UYAR, Hakkı (1998). "Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi", İstanbul: Boyut Yayınları.